

DOI: 10.53120/czst2024.157-186

„Częstochowskie
Studia Teologiczne”
51 (2024), s. 157-186
ISSN: 0137-4087

Beata Stypułkowska

Instytut Wyższych Studiów Teologicznych - Częstochowa

stypulkowska.czest@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8978-7190

Article submitted: 25.03.2024; accepted: 23.10.2024.

Propozycja katechetycznej interpretacji biblijnej dla katechistów osób dorosłych

Proposition of catechetical interpretation of the Bible for catechist working with adults

Abstract: The present paper proposes a catechetical interpretation of the Bible consisting of three stages: vocabulary understanding, theological understanding, and existential understanding. It is intended for catechists working with adults and can be applied during biblical meetings.

The vocabulary understanding is the initial, preparatory stage, necessary for the correct interpretation of any biblical text. It consists in understanding the meaning of a statement in its both literary and historical dimension. The theological understanding is the intermediate stage, which centres primarily around the main theological theme of the passage. The existential understanding is the final stage of reading and considering the biblical text. The essence of this stage is reading the biblical text as the word of God in order to bring it personally into effect.

Keywords: biblical meetings, catechetical interpretation of the Bible, catechist, catechesis of adults

Abstrakt: Niniejszy artykuł przedstawia propozycję katechetycznej interpretacji biblijnej składającej się z trzech etapów: zrozumienia wyrazowego, zrozumienia teologicznego oraz zrozumienia egzystencjalnego. Jest ona przeznaczona dla katechistów osób dorosłych do zastosowania podczas spotkań biblijnych. Zrozumienie wyrazowe jest etapem wyjściowym, przygotowawczym, ale koniecznym do poprawnej interpretacji tekstu biblijnego. Polega na zrozumieniu sensu wypowiedzi w jego wymiarze literackim i historycznym. Zrozumienie teologiczne jest etapem pośrednim, który koncentruje się głównie na głównym temacie teologicznym perykopy. Zrozumienie egzystencjalne jest etapem wieńczącym czytanie i rozważanie tekstu biblijnego. Istotą tego etapu jest czytanie tekstu biblijnego jako słowa Bożego, aby wprowadzić je w życie.

Słowa kluczowe: spotkania biblijne, katechetyczna interpretacja biblijna, katechista, katecheza dorosłych

Wprowadzenie

Katechetyczna interpretacja biblijna stanowi przedmiot refleksji autorki od przeszło dwudziestu lat. Pierwsze jej ujęcie zostało opublikowane w 1999 roku¹ oraz powtórzone w 2000 roku². Pewne rozszerzenie nastąpiło w 2015 roku³, a dość znaczna modyfikacja ma miejsce obecnie. Na podstawie doświadczeń dydaktycznych ze studentami oraz własnych przemyśleń koncepcja katechetycznej interpretacji biblijnej z jednej strony została uproszczona (dając możliwość wyboru pewnych opcji), a z drugiej strony rozszerzona (uwzględniając więcej danych przy interpretacji)⁴.

Niniejszy artykuł podejmuje problematykę katechezy biblijnej, odnoszącej się do działań katechetycznych, których specyficznym przedmiotem i formą jest Pismo Święte⁵. Katechezie tej swoje publikacje poświęcili tacy wybitni autorzy,

¹ B. Stypułkowska, *Teoretyczne i praktyczne założenia przygotowania katechetów do poprawnej interpretacji tekstów biblijnych z uwzględnieniem form samokształcenia kierowanego*, Kraków 1999, s. 71-105.

² A. Długosz, B. Stypułkowska, *Wprowadzenie do dydaktyki biblijnej*, Kraków 2000, s. 35-73 (wydanie w języku rosyjskim: Sankt-Petersburg 2006).

³ B. Stypułkowska, *Biblijna formacja katechetów*, Częstochowa 2015, s. 279-314.

⁴ Do „Studiów Katechetycznych” w 2024 roku został złożony artykuł zatytułowany: *Propozycja katechetycznej interpretacji biblijnej dla katechetów dzieci i młodzieży*, który zawiera wiele zbieżnych treści z obecnym tekstem. Było to nieuniknione, gdyż w swoich głównych zarysach katechetyczna interpretacja biblijna przeznaczona dla dzieci i młodzieży nie różni się zasadniczo od katechetycznej interpretacji biblijnej przeznaczonej dla osób dorosłych. Jednakże oddzielny tekst o katechezie dorosłych wydawał się potrzebny, dlatego zdecydowano się, mimo powtórzeń, na nowy tekst, który jest skierowany do innych odbiorców.

⁵ Tak ujął to za *Dyrektorium ogólnym o katechizacji* ks. prof. dr hab. Wojciech Pikor, zwracając

jak Zbigniew Marek SJ i ks. Jan Kochel⁶, Anna Emanuela Klich OSU⁷ oraz ks. Paweł Mąkosza i ks. Wojciech Pikor, którzy zaproponowali od strony teoretycznej i praktycznej narracyjny model katechezy biblijnej⁸.

Katechetyczna interpretacja biblijna stanowi przedmiot refleksji autorki od przeszło dwudziestu lat. Do trójplaszczynowego ujęcia katechetycznej interpretacji biblijnej inspiracją była pozycja Ks. Tadeusza Loski SJ zatytułowana *Heurystyka integralna. Próba syntezy zasad rozumienia i wyjaśniania Pisma Świętego w Kościele. Studium z zakresu heurystyki i duchowości biblijnej*⁹, w której autor zaproponował trzy poziomy: zasady i metody wiedzy ludzkiej, zasady i metody dogmatyczno-teologiczne oraz zasady i kryteria duchowe¹⁰. Przedstawione wytyczne T. Loski wydają się być zbyt szczegółowe i skomplikowane dla potrzeb katechezy biblijnej, dlatego też opracowano własną propozycję katechetyczną. Pierwsze jej ujęcie zostało opublikowane w 1999 roku¹¹ oraz powtórzone w 2000 roku¹². Pewne rozszerzenie nastąpiło w 2015 roku¹³, a dość znaczna modyfikacja ma miejsce obecnie. Na podstawie doświadczeń dydaktycznych ze studentami oraz własnych przemyśleń koncepcja katechetycznej interpretacji biblijnej z jednej strony została uproszczona (dając możliwość wyboru pewnych opcji), a z drugiej strony rozszerzona (uwzględniając więcej danych przy interpretacji)¹⁴.

przy tym uwagę, że przyjęty w terminologii katechetycznej zwrot „katecheza biblijna” nie otrzymał dotąd jakiegś precyzyjnej definicji – por. Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (DOK), Poznań 1998, nr 117; W. Pikor, *Narracyjny model katechezy biblijnej. Cz. 1: Kontekst biblijno-katechetyczny*, „Katecheta” 55 (2011) z. 2, s. 10.

⁶ J. Kochel, Z. Marek, *Pedagogia biblijna w katechezie*, Kraków 2012; Z. Marek, *Biblia w katechetycznej posłudze Kościoła*, Kraków 1998.

⁷ A.E. Klich, *Pismo Święte w polskiej katechezie posoborowej. Studium egzegetyczno-katechetyczne*, Kraków 2005.

⁸ P. Mąkosza, *Teologia narratywna jako inspiracja dla współczesnej katechezy biblijnej*, w: *Obecność Biblii w katechezie*, red. H. Słowińska, Lublin 2008, s. 225-236; P. Mąkosza, *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce. Stan aktualny i perspektywy rozwoju*, Lublin 2009, s. 455-461; W. Pikor, *Narracyjny model katechezy biblijnej. Cz. 1: Kontekst biblijno-katechetyczny*, art. cyt., s. 9-17; Tenże, *Narracyjny model katechezy biblijnej. Cz. 2: Założenia metodologiczne*, „Katecheta” 55 (2011) z. 3, s. 3-11; Tenże, *Narracyjny model katechezy biblijnej. Cz. 3: Perspektywy rozwoju*, „Katecheta” 55 (2011) z. 4, s. 4-12.

⁹ T. Loska, *Heurystyka integralna. Próba syntezy zasad rozumienia i wyjaśniania Pisma Świętego w Kościele. Studium z zakresu heurystyki i duchowości biblijnej*, Kraków 1995.

¹⁰ T. Loska, *Heurystyka integralna*, dz. cyt., s. 151-158.

¹¹ B. Stypułkowska, *Teoretyczne i praktyczne założenia przygotowania katechetów do poprawnej interpretacji tekstów biblijnych z uwzględnieniem form samokształcenia kierowanego*, Kraków 1999, s. 71-105.

¹² A. Długosz, B. Stypułkowska, *Wprowadzenie do dydaktyki biblijnej*, Kraków 2000, s. 35-73.

¹³ B. Stypułkowska, *Biblijna formacja katechetów*, Częstochowa 2015, s. 279-314.

¹⁴ Do „Studiów Katechetycznych” w 2024 roku został złożony artykuł zatytułowany: *Propozycja katechetycznej interpretacji biblijnej dla katechetów dzieci i młodzieży*, który zawiera wiele zbieżnych treści z obecnym tekstem. Było to nieuniknione, gdyż w swoich głównych zarysach

Zastosowanie katechetycznej interpretacji biblijnej w katechezie z dorosłymi ukazuje sposób czytania Pisma Świętego z zauważeniem jego przesłania literacko-historycznego, teologicznego i egzystencjalnego. Korzystając z niniejszego przedstawienia katechetycznej interpretacji biblijnej należy w odpowiedni sposób dobierać poszczególne punkty do realizacji. Istnieje możliwość wyboru różnych ścieżek interpretacyjnych w zależności od celów i rodzaju zajęć z dorosłymi. Zaleca się jednak w miarę możliwości i zaangażowania uczestników katechezy komentować tekst biblijny w możliwie szerokim zakresie.

Niniejszy artykuł przedstawia trzy etapy czytania i interpretowania Pisma Świętego w trzech kolejnych punktach: etap wyjściowy – zrozumienie wyrazowe z kierunkiem lingwistyczno-literackim i historyczno-kulturowo-geograficznym (§ 1), etap pośredni – zrozumienie teologiczne z kierunkiem biblijnym, liturgicznym i doktrynalnym (§ 2) oraz etap docelowy – zrozumienie egzystencjalne z kierunkiem osobistym i wspólnotowym (§ 3). Całość zamyka krótkie podsumowanie w uwagach końcowych (§ 4). Artykuł skierowany jest do katechistów¹⁵ pracujących z osobami dorosłymi¹⁶. Podejmuje zatem problematykę katechezy z dorosłymi¹⁷, która coraz wyraźniej przebija się do refleksji katechetycznej i w ogólnym przekonaniu wymaga realizacji na poziomie parafii¹⁸.

katechetyczna interpretacja biblijna przeznaczona dla dzieci i młodzieży nie różni się zasadniczo od katechetycznej interpretacji biblijnej przeznaczonej dla osób dorosłych. Jednakże oddzielny tekst o katechezie dorosłych wydawał się potrzebny, dlatego zdecydowano się, mimo powtórzeń, na nowy tekst, który jest skierowany do innych odbiorców.

¹⁵ Termin katechista jest coraz częściej stosowany w Polsce na określenie osób świeckich ustanowionych przez władze kościelne do posługi przekazywania wiary, a konkretnie prowadzenia katechezy dorosłych w parafiach. Szkoły katechistów funkcjonują już w różnych diecezjach polskich, w tym, w archidiecezji poznańskiej już od kilkunastu lat.

¹⁶ Katechiści pracujący z osobami dorosłymi należą do andragogów, czyli osób, które są wykwalifikowanymi osobami, prowadzącymi działalność edukacyjną z dorosłymi. Pedagodzy wyróżniają wiele typologii andragogów ze względu na odmiennie warunki instytucjonalne, wykonywanie zróżnicowanych zadań i funkcji czy posiadanie specyficznych kompetencji – B. Boczkowa, *Jak kształcić dorosłych – refleksje andragoga*, Toruń 2010, s. 126-133. Katechista-andragog należy do tych nauczycieli, którzy działają w strukturze pozaszkolnej. Środowiskiem działalności katechisty jest zazwyczaj parafia. Nic nie stoi na przeszkodzie, by katechista prowadził także zdalne spotkania katechetyczne. Odbiorcy takich spotkań mogą przekraczać ramy parafii czy diecezji, gdyż łączy internetowe umożliwiają uczestnictwo osobom nawet znacznie oddalonym terytorialnie. Prowadzenie zdalnych spotkań katechetycznych i uczestniczenie w nich wymaga posiadania dodatkowych kompetencji związanych z posługiwaniem się nowymi technologiami – J.J. Czarkowski, *E-learning dla dorosłych*, Warszawa 2012, s. 159.

¹⁷ Sformułowanie „katecheza z dorosłymi” pochodzi z *Dyrektorium o katechizacji* (tytuł punktu 4 w rozdziale VIII) – Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji* (DK), tłum. A. Soroka-Kulma, Kielce 2020, s. 135. Dokument watykański analogicznie mówi o „katechezie z rodziną”, „katechezie z dziećmi”, „katechezie z preadolescentami”, „katechezie z adolescentami” i „katechezie z młodymi”. Sformułowanie takie podkreśla czynny udział katechizowanych. Katechista jest bardziej towarzyszem wspólnej drogi wiary niż nauczycielem „ex cathedra”.

¹⁸ Problematyką tą od lat zajmuje się Ks. prof. dr hab. Kazimierz Misiaszek, który w wielu publi-

1. Etap wyjściowy – zrozumienie wyrazowe

Podczas zrozumienia wyrazowego katechista występuje jako nauczyciel¹⁹. Zrozumienie wyrazowe jest etapem wyjściowym, przygotowawczym, do czytania Pisma Świętego jako słowa Bożego. Bez niego niemożliwa jest dalsza interpretacja tekstu biblijnego. Celem tego etapu jest określenie charakteru tekstu biblijnego, by można było w sposób właściwy przejść do etapu teologicznego albo egzystencjalnego. Praca na tym etapie rozpoczyna się od proklamacji tekstu biblijnego.

Zrozumienie wyrazowe wyjaśnia sens dosłowny tekstu, sens zamierzony przez autora biblijnego. Na zrozumienie sensu wyrazowego składają się: wyjaśnienie występujących terminów i zrozumienie sensu wyrazowego poszczególnych zdań (czytanie ze zrozumieniem) oraz określenie rodzaju i gatunku literackiego. Główne pytanie tego etapu brzmi: O czym ten tekst mówi? Zrozumienie sensu wyrazowego poszczególnych zdań prowadzi do zrozumienia przesłania tekstu, pod warunkiem, że w prawidłowy sposób zostanie określony jego ro-

kacjach wskazywał na konieczność prowadzenia katechezy z dorosłymi. Temat ten we wspomnianym *Dyrektorium o katechizacji* również znalazł się na naczelnym miejscu (poświęcono mu aż dziewięć numerów, tj. nr 257-265). *Dyrektorium* to mówi wprost o tym, że dorosłość nie jest już postrzegana jako stan osiągniętej stabilności, lecz jako ciągły proces przebudowy. I w tym kontekście również wiara powinna przybierać różne formy, ewoluować i dojrzewać – DK, nr 257.

¹⁹ Najogólniej rzecz ujmując można katechistów podzielić na nauczycieli, animatorów lub organizatorów. Katechista-nauczyciel ma dobre przygotowanie teoretyczne i praktyczne oraz przekonanie o swoich wysokich kompetencjach oraz znajomości potrzeb katechizowanych. Taki nauczyciel jest ekspertem w dziedzinie teologii. Przekazuje katechizowanym uporządkowaną wiedzę, informuje o stosowaniu jej w praktyce i zachęca do samodzielnego zgłębiania teologii. W praktyce taki katechista może korzystać z dobrze dobranych źródeł katechetycznych. Materiały źródłowe mogą ukierunkować przekaz katechetyczny i gwarantować wysoki poziom przekazywanych treści. Katecheta-nauczyciel będzie w stanie ocenić przydatność materiałów źródłowych, wybrać z nich treści przydatne dla swojej grupy katechetycznej oraz ewentualnie rozszerzyć przekaz katechetyczny o kolejne ogniwa katechetycznego materiału. Katechista-nauczyciel jest strategiem planującym przebieg katechezy pod względem merytorycznym. Katechista-animator przede wszystkim zwraca uwagę na katechizowanego. Nie narzuca swojego zdania, doradza katechizowanym w kwestii samokształcenia, wyjaśnia trudniejsze kwestie, stara się poznać potrzeby i aspiracje katechizowanych i dąży do ich zaspokojenia. Cechuje go życzliwość i otwartość. Katechista-animator buduje relacje w grupie. Kwestie merytoryczne powierza katechiście-nauczycielowi, sam dbając o atmosferę życzliwości, wzajemnej pomocy i świadectwa. Katechista-organizator przede wszystkim stwarza warunki wspólnych spotkań i działania. Koncentruje się na dostarczeniu pomocy i środków potrzebnych do nauki i katechezy. Organizuje samokształceniową aktywność katechizowanych, udostępniając im źródła i zasoby kształcenia oraz kształtując umiejętność posługiwania się nimi. Przy zdalnym nauczaniu katechista-organizator jest głównym odpowiedzialnym za przebieg spotkania pod względem technicznym (udostępnianie ekranu, wyświetlanie slajdów, montażu audiowizualnego itp.) – Por. B. Boczukowa, *Jak kształcić dorosłych – refleksje andragoga*, dz. cyt., s. 131-132.

dzaj i gatunek literacki. Mimo tego, że w Piśmie Świętym występują gatunki typowe dla tekstów biblijnych, jak np. wyrocznie prorockie czy psalmy, to jednak można w sposób ogólny teksty biblijne przyporządkować do prozy, poezji czy dramatu, wskazać na metafory czy scharakteryzować przypowieści. Określenie rodzaju i gatunku literackiego tekstu biblijnego jest niezwykle ważne, aby osiągnąć zrozumienie przesłania biblijnego, z uwzględnieniem sposobu wyrażania się w czasach biblijnych. Podczas katechezy z dorosłymi katechista winien odwoływać się do wiedzy uczestników, gdyż w grupie biblijnej może mieć do czynienia z osobami, które posiadają już pewne obycie z tekstami biblijnymi i komentarzami do nich. Jednakże do niego należy kierowanie dyskusją i ewentualne korygowanie wypowiedzi, gdyż zrozumienie wyrazowe nie może podlegać subiektywnym sądom, co jest możliwe i wskazane dopiero na etapie zrozumienia egzystencjalnego.

Po zrozumieniu sensu wypowiedzi możliwe jest podjęcie jednego z dwóch kierunków interpretacji: kierunku lingwistyczno-literackiego lub kierunku historyczno-kulturowo-geograficznego. Przy kierunku lingwistyczno-literackim można przedstawić kontekst bliższy danej perykopy, czyli ukazać jej miejsce w strukturze księgi, i kontekst dalszy, czyli ogólne odniesienie do Starego lub Nowego Testamentu i wskazać na rodzaj księgi, w której dana perykopa występuje. Warto zapoznać dorosłych z wybranymi terminami biblijnymi (hebrajskimi lub greckimi) oraz zwrócić uwagę na ich występowanie w różnych tekstach biblijnych i ich polskie tłumaczenia²⁰. Warto zapoznać dorosłych w sposób bardziej szczegółowy z gatunkiem literackim tekstu biblijnego. Będzie chodziło zwłaszcza o gatunki typowe dla Biblii: *maszał*, przypowieść, wyrocznia prorocka oraz o specyfikę biblijną narracji historycznych, listów, itp.

Przy kierunku historyczno-kulturowo-geograficznym można odwoływać się do głównych etapów historii Izraela i przyporządkowywać im treści poszczególnych ksiąg i fragmentów biblijnych. W biblijnej historii Izraela można wyróżnić sześć etapów²¹: Patriarchowie (Rdz), Wyjście (Pięcioksiąg), Dwanaście pokoleń (Joz, Sdz), Królestwo (1-2 Sm, 1-2 Krl, Jr 1-20), Wygnanie (Lm, Ez, Iz), Odbudowa (Ezd, Ne, Ag, Za, Iz, Ml, Jl, Pnp, Prz, Syr, Hi, Koh, 1-2 Mch, Dn, Mdr).

²⁰ Przydatne w tym celu będą słowniki oficyny Vocatio: J. Strong, *Grecko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego*, Warszawa 2015; R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu, wydanie z pełną lokalizacją greckich haseł, kluczem polsko-greckim oraz indeksem form czasownikowych*, Warszawa 1995; J. Strong, *Hebrajsko-polski i aramejsko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów hebrajskich i aramejskich oraz kodami Baumgartnera*, Warszawa 2017; L. Koehler, W. Baumgartner, J.J. Stamm, *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, red. nauk. wyd. polskiego P. Dec, t. 1-2, Warszawa 2013; *Odwrotny indeks Stronga z alfabetyczną listą polskich haseł do słowników Stronga: grecko-polskiego, hebrajsko-polskiego i aramejsko-polskiego*, Warszawa 2018.

²¹ *Stary Testament. Historia zbawienia*, Paris 1983, s. 25.

W ukazywaniu Ewangelii i osoby Chrystusa katechista nie może zagubić wymiaru historycznego pierwszego wieku w środowisku żydowsko-palestyńskim, a przy innych pismach Nowego Testamentu włączyć rzeczywistość diaspory wraz z kulturą grecko-rzymską²². Poznanie kontekstu historycznego tekstu biblijnego jest niejednokrotnie kluczowe do zrozumienia perykopy biblijnej. Do zrozumienia kontekstu historyczno-kulturowego danej wypowiedzi biblijnej konieczne są odpowiedzi na pytania o autora, adresatów, czas i miejsce powstania tekstu. Należy ich szukać w samym tekście biblijnym, jak i poza nim – w komentarzach, słownikach, wprowadzeniach itd. Kierowanie się zasadami historyczno-literackimi wymaga korzystania z różnorodnych pomocy biblijnych (słowników, atlasów, introdukcji, komentarzy itd.). Nie jest to zatem czynność prosta i może przysporzyć trudności, zarówno odnoszących się do znalezienia odpowiednich pomocy, jak później dobrego ich wykorzystania.

W przekazie specyfiki czasów biblijnych pod względem kulturowym bardzo ważne jest uwrażliwienie dorosłych odbiorców na kwestię żydowską. Dokumenty kościelne odnoszące się do Żydów oraz podejmujące problem katechetycznego przepowiadania zwracają uwagę na wspólne korzenie judaizmu i chrześcijaństwa. Uwzględniając uwagi dokumentów kościelnych poruszających problematykę narodu żydowskiego i jego Świętych Pism²³ w praktyce katechetycznej należy szczególną uwagę zwrócić na te fragmenty biblijne, które mogą stawiać naród żydowski w niekorzystnym świetle. W Ewangeliach mamy do czynienia zwłaszcza z opisami Męki Pańskiej, w której przywódcy żydowscy odegrali znaczącą rolę²⁴. Mowa w tych opisach jest również o tym, że Jezus został odrzucony przez swój naród²⁵. W interpretacji tych fragmentów należy pamiętać, że nie dotyczą one wszystkich Żydów żyjących w czasach biblijnych, ani tym bardziej nie dotyczą Żydów żyjących współcześnie. W Piśmie Świętym można przeczytać również szereg napomnień skierowanych do narodu żydowskiego, zwłaszcza w tekstach prorockich. W interpretacji katechetycznej należy zwrócić uwagę na przesłanie tych tekstów jako słowa Bożego do każdego wierzącego. Współczesna katecheza i głoszenie słowa Bożego ma wyraźne ukierunkowanie egzystencjalne. Nie kwestionując tego założenia, warto jednak pobudzić refleksję dotyczącą zakresu przedstawionych treści biblijnych. Ukierunkowanie egzystencjalne przy lekturze biblijnej nie zwalnia bowiem czytelnika z obowiązku poprawnego odczytania sensu wyrazowego i teologicznego tekstów biblijnych.

²² Pomocne mogą okazać się następujące pozycje: M. Rosik, *Judaizm u początków ery chrześcijańskiej*, Wrocław 2003; H. Daniel-Rops, *Życie codzienne w Palestynie w czasach Chrystusa*, przekł. J. Lasocka, Warszawa 1994.

²³ B. Stypułkowska, *Treści dotyczące narodu żydowskiego i jego Świętych Pism w zastosowaniu katechetycznym*, „Veritati et Caritati” (2014) nr 2, s. 229-248.

²⁴ Mk 14-15; Mt 26-27; Łk 22-23; J 18-19.

²⁵ Mk 15, 6-15; Mt 27, 15-26; Łk 23, 17-25; J 19, 14-16.

Co więcej, to właśnie poprawne zrozumienie tekstu w jego wymiarze historyczno-literackim i teologicznym jest podstawą do wysnuwania jakichkolwiek wniosków egzystencjalnych.

W ramach katechezy biblijnej przydatne jest posługiwanie się mapami biblijnymi, które należą do map historycznych. Mapa jest obrazem przestrzeni geograficznej, wykonanym w odpowiedniej skali i uwzględniającym krzywizny powierzchni Ziemi. Mapa historyczna odzwierciedla przestrzenne stosunki zachodzące w rzeczywistości geograficznej między faktami i zjawiskami²⁶. Mapy są niezbędnym składnikiem systemu środków nauczania²⁷. Mapy historyczne i fizyczne należą do prostych środków wzrokowych²⁸. Jako środki dydaktyczne ułatwiają one także dorosłym funkcję uczenia się. Przyczyniają się do lepszego poznawania rzeczywistości oraz kształtowania postaw emocjonalnego stosunku do rzeczywistości²⁹. Mapy fizyczne i historyczne należą do podstawowych narzędzi pracy dydaktycznej nie tylko w szkole, ale również w odniesieniu do katechezy dorosłych. Znajomość mapy historycznej uzyskuje się przez wykonanie pewnych działań wprowadzających. Na początku należy zapoznać się z legendą danej mapy i ustalić granice czasowe okresu historycznego, do którego się odnosi. Następnie należy poznać zarys granic państw, które mapa obejmuje i ustalić miejsca znanych wydarzeń. Można porównać historyczną mapę ze współczesną oraz na współczesnej mapie wskazać miejsca biblijnych miejscowości (często historyczne nazwy miast ulegały zmianom). W dalszej pracy należy zastanowić się nad wpływem warunków naturalnych na przebieg wydarzeń historycznych³⁰. Bardzo istotne jest to, by podczas bieżącej lektury Pisma Świętego przy napotykanii na nazwy geograficzne umiejscawiać ich położenie na mapie historycznej i współczesnej. Na spotkaniach biblijnych można też niejednokrotnie odwoływać się do osobistych doświadczeń z podróży, gdy w grupie mamy uczestników pielgrzymek do Ziemi Świętej i krajów biblijnych.

2. Etap pośredni – zrozumienie teologiczne

Podczas zrozumienia teologicznego katechista, podobnie jak przy zrozumieniu wyrazowym, występuje jako nauczyciel. Zrozumienie teologiczne jest eta-

²⁶ A. Zielecki, *Mapa w nauczaniu historii*, Warszawa 1984, s. 5.

²⁷ A. Zielecki, *Mapa w nauczaniu historii*, dz. cyt., s. 5.

²⁸ F. Bereźnicki, *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Kraków 2004, s. 379.

²⁹ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996, s. 287.

³⁰ J. Majerska, *Samokształcenie kierowane w procesie nauczania historii*, Bydgoszcz 1981, s. 158. Na temat pracy z mapą historyczną zob. A. Zielecki, *Atlasy historyczne*, w: *Współczesna dydaktyka historii. Zarys encyklopedyczny*, red. J. Maternicki, Warszawa 2004, s. 14-15; B. Stypułkowska, *Mapa historyczna i fizyczna w katechezie biblijnej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 37 (2009), s. 159-166.

pem pośrednim. Na tym etapie katechista koncentruje się głównie na kerygmacie. Zrozumienie teologiczne, które może wystarczyć w naukowym badaniu przesłania tekstu biblijnego, nie doprowadza jeszcze dorosłego uczestniczącego w katechezie do spotkania Chrystusa w słowie Bożym. Poznanie teologiczne, które polega na sformułowaniu kerygmatu lub głównej myśli teologicznej tekstu, i ich wyjaśnieniu, daje jednak poznanie Chrystusa i działania Bożego. Zrozumienie teologiczne związane jest z sensem duchowym i sensem pełniejszym, nadanym przez Boga. Etap teologiczny jest najbardziej kluczowy dla interpretacji biblijnej, ponieważ koncentruje się na Chrystusie.

Praca nad zrozumieniem teologicznym może rozpoczynać się od sformułowania kerygmatu. Następnie należy kerygmat wyjaśnić wybierając jeden z trzech możliwych kierunków interpretacji: kierunek biblijny, liturgiczny lub doktrynalny³¹. Niekiedy kerygmat zostanie sformułowany dopiero w trakcie pracy dorosłego w określonych kierunkach. Kerygmat jest orędziem o faktach i czynach, przez które Bóg wkroczył w historię ludzkości, powołując ją do wejścia w Jego zbawcze plany. W głoszeniu kerygmatu nie chodzi o wyjaśnienie pewnych pojęć i zasad, lecz o przekazanie Bożego wezwania i zaproszenia³². Karl Rahner, reprezentant odnowy kerygmatycznej, uściślił, że kerygmat we współczesnym użyciu tego nowotestamentowego terminu oznacza słowo, które w imię Boga i na mocy prawowitej misji zleconej przez Boga i Kościół jest głoszone zarówno wspólnocie wierzących, jak i jednostce jako słowo samego Boga i które skutecznie uobecnia to, co właśnie jest przepowiadane. Ponieważ jest ono historycznie uchwytnym wydarzeniem tego, co przepowiadane, dlatego jest czymś więcej i czymś innym niż wypowiedzi dogmatyczne Kościoła oraz czymś innym niż wypowiedzi będące rezultatem ludzkiej refleksji nad dogmatami (teologią). Najintensywniejsze swe wypełnienie kerygmat znajduje w sakramencie jako manifestacji zbawienia Bożego³³. W takim rozumieniu kerygmat jest stosowany we współczesnej katechezie biblijnej³⁴. W katechezie biblijnej, tak jak w Nowym Testamencie, treścią kerygmatu jest dobra nowina o Bożym dziele odkupienia oraz wypełnieniu się

³¹ Kierunek biblijny polega na wyjaśnianiu jednego tekstu biblijnego przez inne teksty biblijne. W tym przypadku kerygmat bywa formułowany przy podsumowaniu pracy. Kierunek liturgiczny polega na wyjaśnianiu kerygmatu przez odniesienie się do tekstów liturgicznych lub czytań biblijnych z lekcjonarza. Kierunek doktrynalny natomiast polega na wyjaśnianiu kerygmatu przez odniesienie się do wyznania wiary, Katechizmu Kościoła Katolickiego lub innych oficjalnych wypowiedzi Kościoła, ewentualnie do wypowiedzi Ojców Kościoła.

³² F. Blachnicki, *Kerygmatyczna odnowa katechezy (zorientowanie w problematyce)*, Warszawa 2005, s. 179.

³³ *Kerygmat*, [w]: K. Rahner, H. Vorgrilmer, *Mały słownik teologiczny*, tłum. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Warszawa 1987, k. 175.

³⁴ Zagadnienie kerygmatu we współczesnej katechezie zostało podjęte w: B. Stypułkowska, *Głoszenie kerygmatu jako wyznacznik katechezy biblijnej z zastosowaniem różnych struktur lekcji szkolnych*, „Sosnowieckie Studia Teologiczne” 13 (2016-2017), s. 335-349.

obietnic w osobie Jezusa Chrystusa. Niekiedy kerygmat jest rozszerzony o wielkie dzieła Boże w historii zbawienia, takie jak na przykład stworzenie świata i człowieka, wyjście z Egiptu i wejście do ziemi obiecanej, powrót z niewoli babilońskiej i odbudowanie świątyni jerozolimskiej. Biblia jest traktowana jako całość. Stary Testament wprowadza i uzupełnia lekturę Nowego Testamentu. Na każdym etapie katechezy potrzebne jest nawoływanie do pokuty i nawrócenia oraz głoszenie radosnego orędzia o zbawieniu dokonanym w Jezusie Chrystusie. Katecheza biblijna może i powinna być katechezą kerygmatyczną, czyli głoszącą kerygmat. Na potrzebę katechezy kerygmatycznej zwraca uwagę papież Franciszek w swojej adhortacji apostołskiej o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie *Evangelii gaudium*³⁵, która może być jednym z dokumentów kierunkowych dla współczesnej katechezy.

W katechetycznej interpretacji biblijnej kerygmat jest formułowany po analizie wyrazowej (historyczno-literackiej) na początku zrozumienia teologicznego lub w jego trakcie. Ponieważ niektóre perykopy biblijne stosowane w katechezie nie zawierają wyraźnego kerygmatu, wówczas podczas zajęć wystarczy podanie głównej myśli teologicznej tekstu, wokół której skoncentruje się dalsza interpretacja. Zrozumienie teologiczne jest najbardziej kluczowe dla interpretacji biblijnej, ponieważ koncentruje się na Chrystusie. Formułując kerygmat do tekstu pochodzącego ze Starego Testamentu należy zadać następujące pytania: co Bóg objawia? Co ten tekst mówi o Bogu? Jak ten tekst odnosi się do przymierza Boga z Izraelem? Do historii zbawienia? Do Chrystusa? Formułując kerygmat do tekstu pochodzącego z Nowego Testamentu należy zadać następujące pytania: co Bóg objawia? Co ten tekst mówi o Chrystusie? Jak ten tekst odnosi się do Nowego Przymierza? Do życia chrześcijańskiego? W obu przypadkach (tekstu ze Starego i Nowego Testamentu) należy zapytać, do czego Bóg zaprasza? Wzywa? Co proponuje? Zwykle kerygmat zawiera dwa elementy: prawda o Jezusie Chrystusie (prawda o Bogu) oraz wezwanie do nawrócenia, czyli zaproszenie od Boga. Pierwszy element pozwala poznać Boga, drugi element jest wprowadzeniem do udzielenia Bogu odpowiedzi na Jego słowo. Prawda o Chrystusie (o Bogu) będzie rozwijana w trakcie zrozumienia teologicznego w ramach jednego z trzech możliwych kierunków: biblijnego, liturgicznego lub doktrynalnego. Każdy kierunek ma swoje źródło formalne. Wezwanie do nawrócenia (zaproszenie) natomiast jest rozwijane w czasie zrozumienia egzystencjalnego, ostatniego etapu katechetycznej interpretacji biblijnej. Niekiedy sformułowanie kerygmatu nastąpi dopiero po skonfrontowaniu danego tekstu (najczęściej pochodzącego ze Starego Testamentu) z innym tekstem biblijnym w ramach kierunku biblijnego. Jest to możliwe, gdyż kerygmat nie musi dotyczyć tylko jednego tekstu³⁶.

³⁵ Adhortacja apostołska o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie *Evangelium gaudium* (EG), nr 164-165.

³⁶ B. Stypułkowska, *Praca z kilkoma tekstami biblijnymi na katechezie*, [w]: *Catechesis, familia, paro-*

Główna myśl teologiczna tekstu może być wyjaśniana przy pomocy kierunku biblijnego. Wówczas podczas katechetycznej interpretacji biblijnej należy pamiętać o uwzględnianiu treści i jedności całego Pisma Świętego oraz relacji, jakie zachodzą między Starym a Nowym Testamentem, a także o związkach zachodzących między tekstami biblijnymi. Zestawienia tekstów biblijnych katechista może dokonywać na podstawie lekcjonarza mszalnego, dlatego też nie tylko w kierunku biblijnym, ale również w kierunku liturgicznym możliwe będzie wykorzystanie kilku tekstów pochodzących z Pisma Świętego.

Jednym z podstawowych kryteriów interpretacji Pisma Świętego jest uwzględnianie treści i jedności całego Pisma Świętego³⁷. Dla chrześcijan Stary Testament i Nowy Testament stanowią jedną całość. Z chwilą, gdy katechista zaczyna traktować Biblię jako zbiór ściśle związanych ze sobą tekstów, wchodzi na płaszczyznę interpretacji teologicznej, która poszukuje w Piśmie Świętym zbawczego orędzia³⁸.

Kierunek biblijny musi uwzględnić relację, jaka zachodzi między Starym i Nowym Testamentem. Benedykt XVI zwraca uwagę na to, że Nowy Testament uznaje Stary Testament za słowo Boże i przyjmuje ich autorytet. Ponadto w tajemnicy życia, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa święte Pisma narodu żydowskiego znalazły swoje doskonałe wypełnienie. Dlatego ważne jest, by chrześcijanie czytali Stary Testament w świetle Chrystusa oraz Nowy Testament w świetle Starego, tak jak to czyniła pierwotna katecheza chrześcijańska³⁹. Pojęcie wypełnienia jednak jest złożone, ponieważ zawiera trzy wymiary: ciągłość, zerwanie i przewyższenie: podstawowy aspekt ciągłości w stosunku do Objawienia Starego Testamentu, aspekt zerwania oraz aspekt spełnienia i przewyższenia. Co do zamysłu tajemnica Chrystusa jest kontynuacją ofiarniczego kultu Starego Testamentu; dokonała się jednak w sposób bardzo odmienny, odpowiadający przepowiedniom proroków, i w ten sposób osiągnęła doskonałość.

chia et schola. Opuscula Ioanni Szpet septuagenario dedicata, red. M. Gogolin, Poznań 2020, s. 100.

³⁷ Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum* (DV), nr 12; *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2002 (KKK), nr 112-114; Benedykt XVI mówi o tym, że dzisiaj to kryterium nazywamy egzegezą kanoniczną – Benedykt XVI, Posynodalna adhortacja apostołska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini* (VD), nr 34.

³⁸ Pismo Święte winno być traktowane jako całość. Na wybraną perykopę należy spojrzeć w perspektywie innych tekstów, gdyż Pismo Święte tłumaczy samo siebie. Jedne teksty biblijne pomagają zrozumieć inne teksty biblijne. Jest to metoda stosowana również w interpretacji żydowskiej. W tekstach biblijnych Starego Testamentu są aluzje do innych tekstów i wydarzeń biblijnych. Bywa to określane jako biblijna reinterpretacja. Stary tekst przywoływany jest w nowym kontekście. Jeden tekst wyjaśnia drugi. Również autorzy Nowego Testamentu korzystają z tego sposobu, cytując i powołując się w wielu miejscach na Stary Testament. Stary Testament pomaga zrozumieć Nowy Testament i odwrotnie. Zasada jedności Biblii ściśle jest związana z pojęciem kanonu, w którym zawiera się historia zbawienia – B. Stypułkowska, *Praca z kilkoma tekstami biblijnymi na katechezie*, art. cyt., s. 102-103.

³⁹ VD, nr 40-41.

W Ofierze Chrystusa wystąpiła ciągłość-zerwanie-spełnienie i przewyższenie. Ofiara Chrystusa jest kontynuacją ofiarniczego kultu Starego Testamentu; dokonała się jednak w sposób bardzo odmienny, odpowiadający wielu przepowiedniom proroków, i w ten sposób osiągnęła doskonałość, która nigdy wcześniej nie została osiągnięta. Pascha Chrystusa jest w pełni zgodna z proroctwami, ale zawiera wyraźne aspekty braku ciągłości względem instytucji Starego Testamentu⁴⁰. Katechista wyjaśniając teksty ze Starego Testamentu niejednokrotnie winien odwołać się do nowej rzeczywistości Nowego Testamentu. Podobnie też omawiając teksty z Nowego Testamentu może wskazywać na różnicę, jaka dokonała się względem czasów Starego Przymierza⁴¹.

Odwoływanie się przy interpretacji biblijnej jednego tekstu do innych tekstów biblijnych w odniesieniu do tekstów ze Starego i Nowego Testamentu może odbywać się na zasadzie schematu zapowiedzi-wypełnienia⁴² czy istniejącej ty-

⁴⁰ VD, nr 40-41. Papieska Komisja Biblijna podejmuje ten wątek w: *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, tłum. R. Rubinkiewicz, Kielce 2002, s. 124-125.

⁴¹ Katecheza biblijna ma ukazywać historię zbawienia w trzech etapach: Starego Testamentu, życia Jezusa i czasu Kościoła – DOK, nr 108; Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* (PDK), Kraków 2001, nr 60. Ten trzeci etap nie ogranicza się jedynie do tekstów biblijnych, lecz rozszerza się na życie wierzących w każdym czasie. W katechetycznej interpretacji biblijnej następuje aktualizacja słowa Bożego, która ukazuje tajemnicę Chrystusa w życiu Kościoła, zbawcze „tu” i „teraz”. Dokonuje się to na etapie zrozumienia egzystencjalnego.

⁴² Podczas spotkania opierającego się na Starym Testamencie można zastosować biblijny schemat „zapowiedź-wypełnienie”. Będzie go można zastosować zwłaszcza przy lekturze Ewangelii według św. Mateusza czy mów zawartych w Dziejach Apostolskich. Również omawiając teksty ze Starego Testamentu można wskazywać na ich wypełnienie w Nowym. Omawiając teksty Starego Testamentu, należy pamiętać, że centralną treścią katechezy jest zawsze Chrystus i stąd ważne jest zachowanie chrystocentryzmu w katechezie. Jednakże należy pamiętać, że wiara chrześcijańska, która uznaje spełnienie się Pism i oczekiwań Izraela w Chrystusie, nie uważa tego spełnienia się za prostą realizację tego, co zostało napisane. Wszystkie teksty, które potem odczytano jako proroctwa mesjańskie, miały wartość i bezpośrednie znaczenie dla współczesnych, zanim otrzymały pełniejszy sens dla przyszłych słuchaczy. Celem proroków było umożliwienie współczesnym mu ludziom zrozumienie z Bożego punktu widzenia wydarzeń jego czasów. Ostateczne zaś wypełnienie się Pism dokona się na końcu świata, wraz ze zmartwychwstaniem ciał, nowym niebem i nową ziemią. Dlatego też chrześcijanie razem z Żydami żyją w oczekiwaniu na Mesjasza. Dla chrześcijan Ten, który przyjdzie, będzie mieć cechy Jezusa Chrystusa, który już przyszedł, i który już jest obecny i działa w Kościele – Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, dok. cyt., s. 43-44.

pologii⁴³. Między tekstami może też istnieć kontrast⁴⁴ lub mogą one wzajemnie się uzupełniać⁴⁵. Jeden tekst (tekst główny) może być przeczytany i zanalizowa-

⁴³ W pracy z tekstami biblijnymi na katechezie można zastosować typologię. Typologia jest metodą stosowaną w Nowym Testamencie i przez pierwszych chrześcijan (co ma swoje odzwierciedlenie w pismach Ojców Kościoła), polegającą na wyszukiwaniu analogii między osobami i sytuacjami w Starym i Nowym Testamencie. Typologia ukazuje jedność planu Bożego w obydwu Testamentach. Oparta jest ona na gruncie historii zbawienia – A. Tyrrell Hanson, *Typologia*, w: *Słownik wiedzy biblijnej*, red. nauk. B.M. Metzger, M.D. Coogan, konsultacja wyd. polskiego W. Chrostowski, Warszawa 1996, s. 780-781; J. Szłaga, podaje warunki sensu typicznego: *Hermeneutyka biblijna*, w: *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, red. tenże, Poznań-Warszawa 1986, s. 193. O typologii mówi *Katechizm Kościoła Katolickiego* (KKK, nr 128-130), wskazując na to, że typologia oznacza dynamizm zmierzający do wypełnienia planu Bożego – KKK, nr 130. Typologiczne rozumienie Biblii uzasadnia, że Bóg jest zawsze taki sam. Nie ma innego Boga Starego Testamentu i innego Nowego Testamentu. Pewne osoby i wydarzenia Starego Testamentu przygotowują grunt na przyjęcie zbawczego orędzia Nowego Testamentu. W typologii biblijnej ważne jest odczytanie jej w związku z Chrystusem – J. Szłaga, *Hermeneutyka biblijna*, art. cyt., s. 193. *Katechizm Kościoła Katolickiego* przypomina, że chrześcijanie czytają Stary Testament w świetle Chrystusa, który umarł i zmartwychwstał – KKK, nr 129. Mówi o tym również Benedykt XVI w VD, nr 41. Typologia ukazuje historyczną ciągłość pomiędzy Starym a Nowym Testamentem, a jej celem jest głębsze rozumienie zbawczych wydarzeń Nowego Testamentu. Jednocześnie typ starotestamentalny odkrywany przez antytyp w Nowym Testamencie staje się nowym, chrześcijańskim sensem tekstu – A. Tronina, *Jozue-Jezus. Biblijna typologia Zbawiciela*, „*Verbum vitae*” 1 (2002), s. 55. Przykłady typologii występującej w Nowym Testamencie podano w: B. Stypułkowska, *Praca z kilkoma tekstami biblijnymi na katechezie*, art. cyt., s. 106. Typologiczny wykład tekstu biblijnego należy jednakże stosować ostrożnie. Wskazówką dla katechisty może być układ lekcjonarza mszalnego, który niejednokrotnie zestawia w czytaniach niedzielnych pierwsze i trzecie czytanie na zasadzie typologii – S. Dyk, *Co głosić, aby wierzyli? Studium homiletyczne Lekcjonarza mszalnego*, Lublin 2013, s. 51. Spotkanie uczniów z Emaus z Jezusem opisane w Ewangelii według św. Łukasza (Łk 24, 13-35) jest dla Benedykta XVI wzorem katechezy, w której centrum jest „wyjaśnienie Pism”, jakie potrafi dać jedynie Chrystus, ukazując w sobie samym ich spełnienie – VD, nr 74. Warto zwrócić uwagę, że Jezus wykładając uczniom, co we wszystkich Pismach odnosi się do Niego zastosował schemat „zapowiedź-wypełnienie” oraz metodę typologii – B. Stypułkowska, *Praca z kilkoma tekstami biblijnymi na katechezie*, art. cyt., s. 106-107.

⁴⁴ Metoda przeciwieństw występuje wówczas, gdy tekst ze Starego Testamentu jest w pewnej opozycji wobec tekstu z Nowego Testamentu. Omawiane razem, bardziej uwydatniają *novum* orędzia Chrystusa – S. Dyk, *Co głosić, aby wierzyli?*, dz. cyt., s. 51. Kontrast między tekstami Starego a Nowego Testamentu dotyczy nowej rzeczywistości Nowego Przymierza, która przewyższa rzeczywistość Starego Testamentu. Wraz z przyjściem Chrystusa na świat nadeszła pełnia czasów. List do Hebrajczyków jest przykładem ukazywania nowości kultu chrześcijańskiego. W katechezie można przedstawiać instytucje i przepisy prawa Starego Testamentu, które w osobie Jezusa Chrystusa zostały przeniesione na wyższy wymiar. Jednakże mimo postępu historii zbawienia wiele tekstów Starego Testamentu może być w pełni aktualnych również dla chrześcijan. Widoczne to będzie w przypadku fragmentów dotyczących powołania człowieka do służby Bożej, wezwania do nawrócenia i oczekiwania od Boga zbawienia czy też całych ksiąg, które w niczym nie straciły swej aktualności, jak Księga Psalmów czy Pieśń nad Pieśniami – B. Stypułkowska, *Praca z kilkoma tekstami biblijnymi na katechezie*, art. cyt., s. 105.

⁴⁵ Teksty biblijne mogą wzajemnie się uzupełniać. Będzie to miało miejsce przy tekstach tematycznych, które odnoszą się do wybranych zagadnień. Teksty tematyczne ukazują, jak w powią-

ny dokładnie, drugi tekst może zostać opowiedziany, bez jego proklamacji. Można również czytać oba teksty, a dla większej wyrazistości przed czytaniem tekstów biblijnych można powiedzieć najpierw: „Czytanie ze Starego Testamentu”, a później analogicznie przy następnym: „Czytanie z Nowego Testamentu”. Przy pracy z tekstami równorzędnymi katechista będzie miał do czynienia z tekstami tematycznymi (gdzie uwzględnione mogą być oba Testamenty) lub tekstami paralelnymi (zwłaszcza podczas pracy z Ewangeliami synoptycznymi)⁴⁶.

W interpretacji biblijnej można wybrać kierunek liturgiczny. Spotkanie biblijne może być wprowadzeniem do Mszy świętej. Skoro bowiem liturgia słowa i liturgia eucharystyczna są jedną całością to interpretacja biblijna przygotowująca do Eucharystii będzie łączyć słowo Boże z tajemnicą eucharystyczną, aby w konsekwencji – jak napisał Benedykt XVI – Eucharystia otwierała nas na słowo Boże, tak jak Pismo Święte oświeca i wyjaśnia tajemnicę eucharystyczną⁴⁷. Wychowanie liturgiczne w ramach katechezy polega na tym, by do liturgii przygotowywać, prowadzić do niej oraz by to, co działo się podczas liturgii pogłębić, ugruntować, ponieważ katecheza ma nie tylko ułatwiać poznanie tajemnicy Chrystusa, ale także wspierać rozumienie i doświadczanie sprawowania liturgii⁴⁸. Liturgia jest głównym miejscem proklamowania słowa Bożego, dlatego w katechezie można się odwoływać do liturgii słowa i korzystać z lekcjonarza mszalnego. Układ czytań w lekcjonarzu mszalnym jest przemyślany i może stanowić wzorzec dla katechisty odnośnie do dobierania tekstów biblijnych. W katechetycznej interpretacji biblijnej kierunek liturgiczny polega na odwoływaniu się do tekstów liturgicznych i korzystaniu z lekcjonarza mszalnego. Liturgia

zaniu z danym misterium kształtowała się, rozwijała i udoskonalała na przestrzeni zbawienia pewna mentalność, mądrość. Można mówić o harmonizacji teologiczno-tematycznej lub teologiczno-parenetycznej – S. Dyk, *Co głosić, aby wierzyli?*, dz. cyt., s. 51. Teksty tematyczne mogą pochodzić z różnych części Biblii, w której można zauważyć kluczowe wątki. Wspólne tematy Starego i Nowego Testamentu dotyczą m. in. Objawienia Bożego, człowieka, Boga, wyboru Izraela, przymierza, prawa, modlitwy i kultu, świątyni, Bożych obietnic – Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, dok. cyt., s. 46-123. Przy pomocy słowników biblijnych katechista może przygotować na katechezę kilka tekstów, które poruszają jeden temat. Katechetyczna interpretacja biblijna będzie skoncentrowana na zagadnieniu teologicznym, a nie na wybranej perykopie. Zrozumienie teologiczne może dokonywać się wówczas w oparciu o tekst hasła słownikowego, pod warunkiem, że dany słownik będzie uwzględniał kontekst historyczno-kulturowy (można korzystać z kilku słowników). Kerygmat zostanie sformułowany na podstawie wybranych tekstów biblijnych. W sytuacji, gdy kerygmat formułowany jest na podstawie kilku tekstów, należy zwrócić uwagę na wspólne przesłanie. W dalszym toku należy dokonać szczegółowej analizy tekstów, by wykazać w nich podobieństwa i różnice. Podobieństwa będą podkreślały kerygmat, różnice natomiast mogą wzbogacać jego rozumienie o nowe aspekty – B. Stypułkowska, *Praca z kilkoma tekstami biblijnymi na katechezie*, art. cyt., s. 107.

⁴⁶ B. Stypułkowska, *Praca z kilkoma tekstami biblijnymi na katechezie*, art. cyt., s. 105

⁴⁷ VD, nr 55.

⁴⁸ DK, nr 81.

koncentruje się na tajemnicy Chrystusa, a zwłaszcza misterium paschalnym jako najważniejszym wydarzeniu w historii zbawienia, a tym samym uczy ona chrystocentrycznej interpretacji Pisma Świętego. Takie podejście do tekstu biblijnego jest oczywiście tylko jednym z możliwych. W ramach katechezy z dorosłymi można bowiem koncentrować się na różnych aspektach literacko-historycznych i w tym kontekście poznawać słowo Boże przekazywane w historii zbawienia.

Katecheza w odróżnieniu od homilii, jest czasem zgłębiania Pisma Świętego, w którym jest miejsce na wnikliwą egzegezę, jak również jest czasem odpowiednim na osobiste świadectwo katechety, co nie powinno mieć miejsca w czasie homilii⁴⁹. Dlatego też podejmowanie na katechezie czytań z lekcjonarza mszalnego ma swoje uzasadnienie. Katecheza biblijna koncentrując się na powiązaniach tekstów mszalnych w oderwaniu od celebracji liturgicznej może przygotować ucznia do spotkania ze słowem Bożym w jego okolicznościach życia, często oderwanych od liturgii. Poza tym w trakcie katechezy biblijnej jest czas na przybliżenie wiernym pełnego bogactwa czytań z lekcjonarza mszalnego, co nie zawsze ma miejsce podczas homilii⁵⁰, przez co kierunek liturgiczny w katechetycznej interpretacji biblijnej może także zachęcić i przygotować wiernych do uczestnictwa w liturgii w sposób świadomy. Lekcjonarze mszalne mogą być pomocne w przygotowywaniu jednostki katechetycznej, a homilia może być w korelatywnym związku z katechetycznym przepowiadaniem. Wybrane i komentowane teksty w czasie liturgii mogą stanowić biblijny trzon katechezy⁵¹. Przy analizie teologicznej tekstu biblijnego katecheta powinien również odwołać się do liturgii. Okres liturgiczny, święta i uroczystości, podczas których czytane są określone teksty biblijne, mogą stanowić wskazówkę interpretacyjną.

⁴⁹ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium homiletyczne*, Poznań 2015, nr 6.

⁵⁰ Wierni świeccy zasadniczo nie mają wpływu na treść homilii. Choć wydaje się, że rola komentatora liturgicznego w tym względzie jest jeszcze nie odkryta. Dobry komentator liturgiczny bowiem przygotowując komentarz do czytań mszalnych winien skonsultować się z homilistą, by zawrzeć w swoim komentarzu główną myśl homilii. Opracowywanie komentarza może być dobrą okazją do pogłębionej rozmowy między komentatorem a homilistą, w której świecki może poddać duchownemu pewne sugestie dotyczące homilii. Na ten temat zob. B. Stypułkowska, *Rola komentatora liturgicznego w ramach posługi słowa i jego formacja biblijna*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 73 (2020) nr 4, s. 307-320.

⁵¹ Układ czytań w lekcjonarzu na poszczególne niedziele w ciągu roku zawiera trzy czytania. W okresie zwykłym pierwsze czytanie pochodzi ze Starego Testamentu i jest związane, zharmonizowane z tekstem Ewangelii, czyli trzecim czytaniem. Z pierwszym czytaniem związany jest również psalm responsoryjny. Psalm responsoryjny jest modlitewną medytacją na temat usłyszanego słowa Bożego i stanowi parafrazę głównej myśli czytania – B. Nadolski, *Biblia w duszpasterstwie. III. W liturgii*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1985, k. 421. Aklamacja przed Ewangelią jest związana z Ewangelią. Stanowi ją jakiś wybrany werset z danej Ewangelii lub inny werset biblijny. Drugie czytanie, pochodzące z Nowego Testamentu, jest natomiast czytaniem kursorycznym wybranej księgi. Może się w nim pojawić jakiś element zbieżny z Ewangelią, lecz jest to wynikiem przypadku, a nie świadomego wyboru tych, którzy przygotowywali teksty do lekcjonarza.

Katecheza powinna przygotowywać dorosłych do uczestnictwa w liturgii, która według nauki soborowej jest szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, i źródłem, z którego wypływa cała jego moc⁵². Dlatego interpretacja katechetyczna perykop biblijnych nie tylko powinna uwzględniać kontekst liturgiczny, czyli występowanie poszczególnych perykop w liturgii słowa w ciągu roku liturgicznego (co pomoże zrozumieć sam tekst), ale również powinna przygotowywać uczestnika katechezy do liturgicznego spotkania z Chrystusem obecnym i działającym dzisiaj w Kościele⁵³. Z liturgii zatem katecheza biblijna powinna czerpać i ku liturgii ponownie prowadzić. We *Wprowadzeniu do Mszału Rzymskiego* czytamy, że stosując w niedziele i święta trzy czytania (Proroka, Apostoła i Ewangelię) wychowuje się w ten sposób chrześcijan do zrozumienia ciągłości dzieła zbawienia, zgodnie z przedziwną pedagogią Bożą⁵⁴. Dalej jest mowa o tym, że poszczególne lekcjonarze ułożono w tym celu, aby przez lepszy dobór słowa Bożego wprowadzać słuchających go wiernych w pełniejsze zrozumienie misterium, w którym uczestniczą, i wychowywać do większego umiłowania słowa Bożego⁵⁵. Im większa jest bowiem znajomość tekstów Pisma Świętego u wiernych, tym większe jest oddziaływanie treści biblijnych na codzienne życie chrześcijan. Odniesienie do liturgii wprowadza dorosłych już na poziom egzystencjalny, czyli praktyczny, bowiem przygotowuje do uczestnictwa w celebracji liturgicznej. Podczas homilii uwzględnienie kontekstu liturgicznego będzie polegało na nawiązaniu do modlitwy eucharystycznej, która będzie wypowiedziana w trakcie liturgii. Natomiast podczas katechezy, kontekst liturgiczny będzie odwoływał się do układu czytań w lekcjonarzu (powiązania danej perykopy z innymi tekstami biblijnymi), okresu liturgicznego lub dnia w roku liturgicznym, w którym czytany jest dany fragment w liturgii, ewentualnie do słów modlitwy eucharystycznej. Warto też podkreślić, że liturgia uczy odczytywania Nowego Testamentu w świetle Starego Testamentu⁵⁶, co uwydatnia kierunek biblijny, o czym była mowa wyżej. W katechetycznej interpretacji biblijnej można ponadto wykorzystać teksty liturgiczne, zwłaszcza prefacje, modlitwy eucharystycz-

⁵² Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii *Sacrosanctum Concilium* (SC), nr 10.

⁵³ Por. DOK, nr 85.

⁵⁴ *Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, Poznań 1986, nr 318.

⁵⁵ *Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, dok. cyt., nr 320.

⁵⁶ Bez Nowego Testamentu nie dowiedzielibyśmy się, czy spełniły się zapowiedzi Starego Testamentu – T. Loska, *Heurystyka integralna*, dz. cyt., s. 166. Np. w Liturgii godzin zestawione są teksty: Ez i Łk 2, 27 – *Liturgia godzin. Codzienna modlitwa ludu Bożego. Tom 4: Okres zwykły. Tygodnie XVIII-XXXIV*, Poznań 1988, s. 234; Ez i J 4, 14 – *Liturgia godzin*, t. 4, s. 238; Za 14, 8; 13, 1 i J 19, 34 – *Liturgia godzin*, t. 4, s. 442; Ps 132 i Łk 1, 32 – *Liturgia godzin*, t. 4, s. 618-619. Również czytania mszalne są tak dobrane, by ukazać zbieżności między Starym a Nowym Testamentem. Przykład mogą stanowić zwłaszcza niedzielne czytania mszalne: Iz 53, 10-11; Ps 33; Hbr 4, 14-16; Mk 10, 35-45 – Czytania z 29 niedzieli zwykłej, rok B; czy czytania z okresu Adwentu lub Wielkiego Postu.

ne, modlitwy nad darami, kolekty, antyfony na Komunię oraz okresy liturgiczne, w których czytane są konkretne teksty biblijne mogą stanowić dodatkowe tło interpretacyjne.

Obok uwzględniania treści i jedności Pisma Świętego, innym kryterium interpretacji Pisma Świętego jest czytanie Pisma Świętego w żywej Tradycji Kościoła⁵⁷, czemu służy kierunek doktrynalny. Ważne jest to, by czytać Pismo Święte i słuchać Pisma Świętego we wspólnocie Kościoła, czyli ze wszystkimi wielkimi świadkami tego słowa, poczynając od pierwszych Ojców aż do dzisiejszego Magisterium⁵⁸. Ważnym kryterium interpretacji biblijnej jest uwzględnianie analogii wiary, przez którą rozumiemy spójność prawd wiary między sobą i w całości planu Objawienia. W *Dei verbum* mowa jest o tym, że wszystko to, co dotyczy sposobu interpretowania Pisma Świętego, podlega ostatecznie osądowi Kościoła⁵⁹. Wnioski, jakie katechista wysnuwa z biblijnych tekstów, winny być skonfrontowane z wypowiedziami Kościoła przekazanymi przez Tradycję. Przy interpretacji należy pamiętać, że teksty biblijne nie przeczą dogmatom. Dzieje się tak dzięki zachowywaniu zasady analogii wiary. Przez analogię wiary należy rozumieć spójność prawd wiary między sobą i w całości planu Objawienia⁶⁰. Zasada analogii wiary oznacza zgodność interpretacji pojedynczej perykopy z całokształtem Objawienia, co znaczy, iż sens jakiegoś tekstu biblijnego nie może być sprzeczny z sensem innych wypowiedzi biblijnych bądź dogmatów Kościoła. Stosowanie tej zasady chroni przed wysnuciem wniosków teologicznych na podstawie jednego tekstu biblijnego. Katechista nie może opierać argumentacji na subiektywnie rozumianych słowach (często z pominięciem ich kontekstu bliższego i dalszego).

Warto pamiętać, iż interpretacja teologiczna zawsze będzie miała na uwadze przede wszystkim prawdy zbawcze. Konstytucja *Dei verbum* podkreśla, że księgi biblijne w sposób pewny, wiernie i bez błędu uczą prawdy, jaka z woli Bożej miała być utrwalona dla naszego zbawienia⁶¹. Nawet gdy dzięki lekturze

⁵⁷ Z tradycji Kościoła czerpał Jan Paweł II komentując różne teksty biblijne podczas katechez środowych oraz odwołując się do nauki Ojców Kościoła w swoich encyklikach i adhortacjach. Dokumenty Jana Pawła II często są prawdziwą katechezą biblijną – B. Stypułkowska, *Nauczanie Jana Pawła II w katechezie biblijnej*, „Polonia Sacra” R VII (XXV) nr 13/57 (2003), s. 299-310. Warto zwrócić uwagę w tym artykule na paragraf poświęcony nauczaniu Jana Pawła II w formacji katechetów. Również późniejsi papieże pozostawili cenne dokumenty i teksty katechez środowych, które powinny być uwzględnione zarówno w katechezie, jak i formacji katechistów – Zob. np. B. Stypułkowska, *Katechezы środowce Benedykta XVI o Świętym Pawle dotyczące jego życia i działalności w ujęciu szkolnej katechezы biblijnej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 34 (2011), s. 203-211.

⁵⁸ Mówi o tym później Benedykt XVI w *Verbum Domini*, nr 86.

⁵⁹ DV, nr 12. Słowa Konstytucji soborowej powtórzone zostały w KKK, nr 119.

⁶⁰ KKK, nr 114.

⁶¹ DV, nr 11.

Pisma Świętego dorośli uzyskają wiele wiadomości o kulturze semickiej, poznają sposób wyrażania się w czasach biblijnych i uzyskają informacje historyczne, geograficzne i inne – muszą pamiętać o tym, że prawdziwa treść Biblii jest prawdą teologiczną, której winni szukać. Katechista, który jest teologiem⁶², winien doprowadzać dorosłych do takiego właśnie rozumienia tekstów biblijnych. Chodzi o to, by katechetyczne przepowiadanie wynikało z prawdy teologicznej, zawartej w biblijnych tekstach. Jest to prawda o objawiającym się Bogu i o Jego zbawczych zamiarach wobec człowieka i świata. Tę rzeczywistość katecheza winna przenosić w życie katechizowanych, by mogło ono uzyskać swoją pełnię⁶³.

W katechezie wskazane jest posługiwanie się tekstami pochodzącymi od Ojców Kościoła interpretującymi Pismo Święte (zamieszczonymi np. w brewiarzu czy różnych wypisach⁶⁴). Stosowanie w katechezie tekstów źródłowych⁶⁵ pochodzących od Ojców Kościoła może być wielorakie. Można przeczytać krótki tekst z komentarzem, dotyczącym osoby autora, okoliczności powstania tekstu, wyjaśnienia trudnych zwrotów. Można zastosować krótki tekst jako motto do tematu spotkania. Można także przedstawić kilka różnych wypowiedzi dotyczących omawianego zagadnienia, które reprezentują odmienne stanowiska. Można również na koniec katechezy przeczytać krótki tekst bez komentarza, skłaniający do myślenia, przedstawiający myśli, emocje, przekonania autora⁶⁶. W konstytucji o Objawieniu podkreślono, że Kościół popiera studium Ojców Kościoła tak wschodnich, jak i zachodnich w celu lepszego zrozumienia Pisma Świętego⁶⁷. Polski ceniony biblista Hugolin Langkammer zwraca uwagę, iż komentarze Ojców Kościoła różnią się pod wieloma względami od dzisiejszych prac nauko-

⁶² Spotykamy wprawdzie niekiedy podział na teologów i katechetów, katechistów. Nie wydaje się on jednak prawdziwy. Zob. na ten temat: M. Majewski, *Spotkania katechezy z teologią*, Kraków 1995, s. 141-158; M. Majewski, *Teologia katechezy*, Wrocław 1989, s. 88-120.

⁶³ M. Majewski, *Spotkania katechezy z teologią*, dz. cyt., s. 70.

⁶⁴ Przydatne będą pozycje: P.P. Verbraken, M. Starowieyski, *Ojcowie Kościoła. Panorama patrystyczna*, Warszawa 1991; Sz. Pieszczoł, *Patrologia*, t. 2: *Ojcowie mówią*, Gniezno 1994; A. Squire, *Pytając Ojców*, Warszawa 1981; A. Bober, *Antologia patrystyczna*, Kraków 1965; serie: „Ojcowie żywi”, wyd. Znak, Kraków oraz „Biblioteka Ojców Kościoła”, wyd. Maszchaba, Kraków.

⁶⁵ A. Zielecki, *Środki dydaktyczne w nauczaniu i uczeniu się historii*, Rzeszów 1978, s. 109-112.

⁶⁶ Na temat wykorzystania dzieł Ojców Kościoła w katechezie biblijnej zob.: B. Stypułkowska, *Wschodni Ojcowie Kościoła w katechezie biblijnej. Św. Atanazy Aleksandryjski, „Veritati et Caritati”* (2017) nr 8, s. 337-373; B. Stypułkowska, *Wschodni Ojcowie Kościoła w katechezie biblijnej. Św. Grzegorz z Nazjanzu, „Veritati et Caritati”* (2017) nr 9, s. 459-496; B. Stypułkowska, *Wschodni Ojcowie Kościoła w katechezie biblijnej. Św. Bazyli Wielki, „Częstochockie Studia Teologiczne”* 45 (2017), s. 135-158; B. Stypułkowska, *Wschodni Ojcowie Kościoła w katechezie biblijnej. Św. Jan Chryzostom, „Veritati et Caritati”* (2018) nr 10, s. 419-447; B. Stypułkowska, *Zachodni Ojcowie Kościoła w katechezie biblijnej. Św. Ambroży, „Resovia Sacra. Studia teologiczno-filozoficzne diecezji rzeszowskiej”* 27 (2020), s. 209-237; B. Stypułkowska, *Zachodni Ojcowie Kościoła w katechezie biblijnej. Św. Grzegorz Wielki, „Częstochockie Studia Teologiczne”* 49 (2022), s. 127-138.

⁶⁷ DV, nr 22.

wych⁶⁸. Najważniejsza różnica dotycząca hermeneutyki – o której katechista nie może zapomnieć – polega na tym, iż współczesne komentarze przede wszystkim pragną uchwycić sens zamierzony przez autora, a Ojcowie Kościoła koncentrują się na duchowym znaczeniu tekstu. Często ich wyjaśnienie opiera się na alegorii, której współcześnie nie używa się w komentowaniu tekstów. Dokument o interpretacji Pisma Świętego w Kościele przyznaje, że alegoryczna interpretacja tekstów biblijnych może współczesnego człowieka wprawiać w dezorientację⁶⁹.

Z interpretacją wczesnochrześcijańską wiąże się również – głównie na Wschodzie – przekaz ikonograficzny. Stałe schematy w ukazywaniu poszczególnych postaci oraz scen wynikają z przyjęcia pewnych określonych założeń, dotyczących również interpretacji zbawczych wydarzeń. Znajomość symboliki ikon może bardzo uwydatnić i pogłębić interpretację perykop biblijnych (np. ikona Przemienienia, Chrztu Jezusa w Jordanie, Ukrzyżowania, Zmartwychwstania, Wizyty Trzech Aniołów u Abrahama)⁷⁰. Prawdziwe jest stwierdzenie, że „ikona jest głęboko związana z Ewangelią i liturgią i w nich się zakorzenia”⁷¹. I dotyczy to nie tylko wydarzeń nowotestamentalnych. Każda ikona ma swoje biblijne korzenie. Możemy nawet mówić o jedności Pisma Świętego i ikony⁷².

⁶⁸ H. Langkammer, *Historia interpretacji Nowego Testamentu*, w: *Metodologia Nowego Testamentu*, red. Tenże, Pelpin 1994, s. 18.

⁶⁹ Papieska Komisja Biblijna, *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*, w: *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z komentarzem biblistów polskich (IBK)*, przekład i redakcja R. Rubinkiewicz, Warszawa 1999, IIIB2.

⁷⁰ Pomocne mogą być następujące pozycje: L. Uspienski, *Teologia Ikony*, Poznań 1993; P. Florenski, *Ikostas i inne szkice*, Warszawa 1984; P. Evdokimov, *Prawosławie*, Warszawa 1986, s. 277-306; T. Łukaszyk, *Obraz święty – ikona w życiu, wierze i w teologii Kościoła. Zarys teologii świętego obrazu*, Częstochowa 1993. Pojawiają się prace na temat wykorzystania przekazu ikonograficznego w katechezie – zob. np.: L. Potyrała, *Ikona. Katechetyczna funkcja ikony*, Kraków 1998 (odnośnie do katechezy biblijnej zob. zwłaszcza s. 26-30) oraz A. Tomaszewska, *Ikona w katechezie*, Częstochowa 2003, mps (praca magisterska pisana na seminarium z katechetyki pod kierunkiem ks. bpa dra hab. Antoniego Długosza prof. Ignatianum w Instytucie Teologicznym w Częstochowie, przedstawiona na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie). A. Tomaszewska przedstawia analizę wybranych ikon ukazując związek między przekazem ikonograficznym a Pismem Świętym oraz podaje przykłady zastosowania ikon w katechezie interpretacyjnej w klasach licealnych w trzecim czlonie katechezy – tamże, s. 55-171. Na temat wykorzystania ikon w katechezie biblijnej zob.: B. Stypułkowska, *Perykopa o Przemienieniu Pańskim w katechezie biblijnej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 34 (2006), s. 163-190; B. Stypułkowska, *Ikona Chrztu Pańskiego w katechezie biblijnej*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 26 (2018) nr 2, s. 115-131; B. Stypułkowska, *Ikona Bożego Narodzenia w katechezie biblijnej*, [w]: *Służyć (z) miłością. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Biskupowi dr. hab. Antoniemu Długoszowi w dwudziestą piątą rocznicę sakry biskupiej*, red. A. Walulik, R. Ceglarek, Z. Marek, N.G. Pikuła, Częstochowa 2019, s. 317-332.

⁷¹ E. Sender, *L'icône image de l'invisible. Eléments de théologie, esthétique et technique*, Paris 1981, s. 8.

⁷² KKK, nr 1160.

Podczas biblijnych spotkań z dorosłymi katechista może również przybliżyć protestanckie rozumienie wybranych tekstów. W tym przypadku jednak, gdy spojrzenie protestanckie jest różne od katolickiego, winien to wyraźnie zaznaczyć podając katolicką wykładnię. Potrzebne jest to zwłaszcza przy tekstach o prymacie Piotra⁷³ czy odpuszczaniu grzechów⁷⁴.

3. Etap docelowy – zrozumienie egzystencjalne

Zrozumienie egzystencjalne koncentruje się na pytaniu: co Bóg mówi do mnie (do nas) przez to słowo? Jest to etap docelowy każdej katechetycznej interpretacji tekstu biblijnego, który w katechezie z dorosłymi polega na rozmowie o własnym doświadczeniu wiary⁷⁵. Mimo, iż jest to etap docelowy, nie oznacza to, że wymaga on wielu działań. Ogranicza się zasadniczo do lektury medytacyjnej, której owocem będzie wybranie jednego lub kilku wersetów, które poruszyły serce czytającego. Kolejnym punktem będzie wysnucie wniosków życiowych wynikających z Bożego słowa.

W liturgii, katechezie i różnych formach duszpasterstwa biblijnego chodzi o podjęcie takiego czytania słowa Bożego, które będzie wpływać na codzienne, życiowe wybory. Dzieje się to wówczas, gdy dochodzi do konfrontacji kerygmatu biblijnego z życiem katechizowanych. Spotkanie ze słowem Bożym winno mieć charakter objaśniający istotę tekstu biblijnego oraz aktualizujący prawdę zawartą w Biblii z życiem chrześcijańskim. Objasnienie i aktualizacja mają nawzajem się przenikać⁷⁶. Systematyczne i uporządkowane wprowadzanie odbiorców katechezy w orędzie biblijne i jego rozumienie winno być dokonywane z uwzględnieniem aspektu egzystencjalnego.

⁷³ Mt 16, 13-19.

⁷⁴ J 20, 22-23.

⁷⁵ Spojrzenie na Biblię przez własne doświadczenie wiary proponowane jest przez francuską katechezę biblijną z dorosłymi Mess'AJE. Koncepcja tej katechezy stawia za cel adresatowi spotkań odkrycie w Biblii doświadczenia wiary człowieka biblijnego oraz konfrontację tego doświadczenia z doświadczeniem własnym. Ta konfrontacja jest możliwa dlatego, że zapisane w Biblii doświadczenie jest świadectwem historii ludu, który w ciągu wieków odkrywał Boga mu towarzyszącego i prowadzącego przez dzieje – utkane radościami i dramatami dnia codziennego – E. Młyńska, *Biblijna katecheza dorosłych oparta na doświadczeniu*, w: *Katechetyk i wychowawca. Księga Jubileuszowa dedykowana ks. prof. Kazimierzowi Misiaszkowi SDB*, red. D. Kurzydło, Warszawa 2019, s. 130. Twórcą katechezy Mess'AJE jest francuski egzegeta ks. Jacques Bernard. Program przewiduje przejście czterech progów wiary (Wyjście, Wygnanie, Jezus, Kościół) oraz katechezy tematyczne. Każdy cykl obejmuje zazwyczaj kilkanaście katechez. Prowadzenie tej katechezy w warunkach polskich związane jest ze ścisłą współpracą ze Stowarzyszeniem Mess'AJE Polska z siedzibą w Białymstoku. Na temat tej katechezy zob.: *Odkrywać źródła wiary w Biblii. Wskazania do katechezy dorosłych*, Kielce 2023.

⁷⁶ C. Rogowski, *Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II*, Lublin 1997, s. 27.

Dokument o interpretacji Pisma Świętego w Kościele podaje szereg zasad dotyczących aktualizacji⁷⁷. Przede wszystkim jest możliwa, ponieważ teksty biblijne posiadają swoją ponadczasową wartość. Jest konieczna, co wynika z uwag i uwag historycznych i kulturowych, w jakich powstawały teksty biblijne. Aktualizacja powinna mieć na uwadze relacje między Nowym a Starym Testamentem, z tym że Nowy Testament nie tylko jest dopełnieniem, ale i swoistym „przekroczeniem” Starego Testamentu. Aktualizacja urzeczywistnia się dzięki dynamizmowi Tradycji Kościoła. W procesie aktualizacji chodzi o rzetelne poszukiwanie światła, jakie teksty biblijne mogą rzucić na współczesność. Takie działanie – jak dalej stwierdza dokument Papieskiej Komisji Biblijnej – zakłada trzy etapy: słuchanie słowa Bożego z pozycji współczesnego człowieka; podjęcie próby odpowiedzi na pytania, jakie Biblia stawia człowiekowi żyjącemu dzisiaj; wydobywanie z tekstu biblijnego tych elementów, które mogą pomóc człowiekowi w ukierunkowaniu swojego życia zgodnie z wolą Bożą⁷⁸.

Na etapie zrozumienia egzystencjalnego katechista powinien zorganizować przestrzeń, w której uczestnicy katechezy przez określony czas (10-15 minut), będą indywidualnie czytali teksty biblijne, wsłuchując się w słowo Boże, by następnie podzielić się owocami tej lektury. Wymagane jest to, by każdy uczestnik miał do dyspozycji egzemplarz Pisma Świętego, najlepiej własny. Osobny czas na lekturę umożliwi spotkanie z Chrystusem-Słowem, które możliwe jest dzięki Duchowi Świętemu. Dlatego też przynajmniej na tym etapie podczas katechezy powinna pojawić się modlitwa do Ducha Świętego, aby oświecał i prowadził do spotkania z Chrystusem.

Czas indywidualnej lektury katechista może ukierunkować przez zaproponowanie kierunku osobistego lub wspólnotowego. Kierunek osobisty polega na tym, że każdy uczestnik stara się znaleźć odpowiedź na pytania: co Bóg do mnie mówi przez ten tekst? Jak ten tekst interpretuje moje życie? Co powinienem zmienić w swoim życiu, by słowo Boże we mnie zaowocowało? Kierunek wspólnotowy polega na tym, że powyższe pytania odnoszone są do wspólnoty. W obu kierunkach chodzi albo o spojrzenie na teksty biblijne przez pryzmat własnej drogi wiary jako osoby pojedynczej czy jako ludu Bożego, albo o czerpanie ze słowa Bożego wskazówek dla własnego postępowania lub kierunku działania dla wspólnoty. W obu przypadkach refleksja wychodzi od tekstu biblijnego, by przejść do życia⁷⁹. Przy refleksji nad swoją drogą wiary tekst biblijny daje impuls

⁷⁷ IBK, IVA1.

⁷⁸ IBK, IVA2.

⁷⁹ Elżbieta Młyńska zwraca uwagę, że w posoborowej praktyce w działalności duszpasterskiej dominował odwrotny kierunek: od życia do Biblii. Najpierw miało miejsce odwołanie się do doświadczenia egzystencjalnego, by następnie próbować je interpretować w świetle słowa Bożego i ostatecznie postawić katechizowanego wobec możliwości wyboru moralnego, adekwatnego do poznanej prawdy – E. Młyńska, *Biblijna katecheza dorosłych oparta na doświadczeniu*,

do nazwania własnych przeżyć i doświadczeń, a także staje się przewodnikiem w dostrzeganiu rozwoju własnej drogi wiary, jeżeli historia narodu wybranego będzie czytana jako własna historia. Natomiast przy szukaniu w słowie Bożym dyrektyw dla siebie lub dla wspólnoty wymagana jest świadomość tego, że słowo Boże rzeczywiście może być drogowskazem. Lektura egzystencjalna rozwija umiejętność dostrzegania w tekstach biblijnych doświadczenia wiary człowieka biblijnego, a także zwiększa gotowość do spotkania się z żywym słowem Boga, który przemawia do człowieka przez Pismo Święte i interpretuje jego życie. Zrozumienie egzystencjalne uwzględniające doświadczenie wiary umożliwi uczestnikowi wzrost w pełniejszym przyjęciu słowa Bożego i odpowiedzi na nie. Tadeusz Loska SJ stwierdza, że ten, kto na co dzień żyje Pismem Świętym zaczyna w pełni pojmować słowo Boże, w nowym świetle rozumieć poszczególne słowa, teksty, wypowiedzi biblijne; odczuwa niezwykłą skuteczność słowa Bożego oraz swoim życiem wyjaśnia Pismo Święte, a Pismo Święte z kolei wyjaśnia jego życie⁸⁰. Zarówno katechista, jak i uczestnicy spotkań biblijnych winni być przede wszystkim słuchaczami słowa. Etapy wprowadzające do słuchania słowa, czyli zrozumienie wyrazowe i zrozumienie teologiczne, przygotowują grunt do osobistego jego przyjęcia i są nieodzowne do poprawnego jego rozumienia.

Podczas zrozumienia egzystencjalnego katechista występuje jako animator, nie narzucając swojego zdania, ale dbając o takie warunki w grupie, by każdy mógł się swobodnie wypowiedzieć. Zrozumienie egzystencjalne jest etapem właściwym dla katechezy z dorosłymi, która jawi się jako indywidualny i wspólnotowy proces uczenia się, mający na celu ukształtowanie mentalności wiary, gdyż ostatecznie katecheza z dorosłymi osiąga swój cel wówczas, gdy sprawia, że dorosły jest w stanie sam zadbać o własne doświadczenie wiary i pragnie

art. cyt., s. 129. Katecheza posoborowa była oparta na zespole trzech elementów praktycznego myślenia: widzieć, osądzić, działać. Wspomniana triada występuje w ewangelicznej rewizji życia, która należy do metod stosowanych w ruchu Światło-Życie. W formie grupowej polega na omówieniu jakiegoś życiowego zdarzenia w świetle Ewangelii. Najlepiej, gdy sytuacja z życia wychodzi od samych uczestników. Aktualne wydarzenia, sytuacje, pytania, problemy do dyskusji można też czerpać z czasopism, środków społecznego przekazu, obserwacji życia i doświadczenia, współczesnej literatury, filmu, teatru, piosenek. Wszyscy uczestnicy zastanawiają się nad odpowiedzią zaczerpniętą z Ewangelii. Szukają podobnej, analogicznej sytuacji. Gdy nie można podać żadnej konkretnej perykopy, należy uwzględnić całość Biblii, jej przesłanie ogólne. Metoda ta wymaga dużej aktywności i spontaniczności w grupie – J. Kudasiwicz, *Proforystyka pastoralna. Pismo Św. jako księga Ludu Bożego*, w: *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, red. J. Szłaga, Poznań-Warszawa 1986, s. 266-269; A. Długosz, B. Stypułkowska, *Wprowadzenie do dydaktyki biblijnej*, Kraków 2000, s. 113; R. Kamiński, *Biblia w życiu parafii i małych wspólnot religijnych*, w: *Biblia w nauczaniu chrześcijańskim*, red. J. Kudasiwicz, Lublin 1991, s. 157-158; B. Stypułkowska, *Biblijna formacja katechetów*, Częstochowa 2015, s. 382-383. W naszym przypadku, uczestnik spotkania najpierw zapoznaje się z tekstem biblijnym, jego zrozumieniem wyrazowym i teologicznym, a następnie podejmuje refleksję dotyczącą swojego życia.

⁸⁰ T. Loska, *Heurystyka integralna*, dz. cyt., s. 185-186.

dalej ją rozwijać⁸¹. Dlatego też katechista może zaproponować uczestnikom kontynuację rozpoczętej refleksji biblijnej, stając się towarzyszem ich dalszej wędrówki we wspólnocie wiary.

4. Uwagi końcowe

W niniejszym artykule przedstawiono trzy etapy katechetycznej interpretacji tekstu biblijnego. Każdy etap jest niezbędny dla poprawnego przedstawienia słowa Bożego dla potrzeb katechezy. Etap zrozumienia wyrazowego pozwala poprawnie zrozumieć tekst biblijny powstały w odległych czasach i w odmiennej kulturze. Etap zrozumienia teologicznego prowadzi do odkrycia kerygmatu i przyjęcia słowa biblijnego jako słowa Bożego. Etap zrozumienia egzystencjalnego wpływa na codzienne wybory czytelnika i pozwala na zachowywanie słowa Bożego. Dzieje się to na spotkaniu katechetycznym we wspólnocie Kościoła. Katecheza jest ważną formą głoszenia słowa Bożego, bowiem przez głupstwo głoszenia słowa spodobało się Bogu zbawiać wierzących⁸². Mimo, iż katecheza nie jest liturgią, to można do niej odnieść słowa z konstytucji soborowej o liturgii, które mówią o tym, że gdy w Kościele czyta się Pismo Święte, to sam Bóg przemawia⁸³, a zgromadzenie katechetyczne można uważać za rzeczywisty Kościół, który tworzą wierni⁸⁴. Dlatego też katechista winien poświęcić dłuższy czas studium, modlitwy, refleksji i kreatywności duszpasterskiej podczas przygotowywania katechezy, czyli głoszenia słowa Bożego⁸⁵, aby jego posługa doprowadziła wiernych nie tylko do przyjęcia orędzia Boga, ale także skłoniła do odpowiedzi na nie.

Na koniec wypada podkreślić, że w przygotowywaniu się do głoszenia słowa Bożego istotne jest uwrażliwienie na relację zachodzącą między oryginałem a tłumaczeniem Pisma Świętego⁸⁶. Świadomość trudności transpozycyjnych

⁸¹ DK, nr 260.

⁸² 1 Kor 1, 21.

⁸³ SC, nr 7.

⁸⁴ Wprawdzie we wspólnocie katechetycznej nie zawsze jest obecny kapłan jako sakramentalny przewodnik, które reprezentuje Chrystusa, bo wspólnocie tej może przewodzić katechista, jednakże w myśl obietnicy, że gdzie dwaj lub trzej zgromadzeni są w imię Chrystusa, tak Chrystus jest pośród nich (Mt 18, 20), można zakładać, że zgromadzenie wiernych na katechezie, wspólnie modlących się, słuchających i zgłębiających słowo Boże, jest wspólnotą kościelną. Katechista na mocy misji kanonicznej działa z mandatu biskupa, jakby w jego zastępstwie, bowiem hierarchia powierza świeckim pewne zadania, które łączą się bliżej z obowiązkami pasterzy (Sobór Watykański II, Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*, nr 24), dlatego też katecheza jest oficjalnym głoszeniem słowa Bożego w Kościele, a gdy w Kościele czyta się Pismo Święte, tam sam Chrystus przemawia (SC, nr 7).

⁸⁵ EG, nr 145.

⁸⁶ Już w szkole podstawowej należy zapoznawać dzieci z wiernym tekstem Pisma Świętego, zob. J. Charytański, *Elementy treściowe programu katechizacji dla dzieci i młodzieży szkół podstawowych*, „Collectanea Theologia” 42 (1972) nr 3, s. 80.

wpłyne na ostrożność w formułowaniu interpretacji tekstów oraz przyczyni się do korzystania na katechezie z wydań aprobowanych przez odpowiednie władze kościelne⁸⁷, a także porównywanie ze sobą różnych tłumaczeń. Przy proklamowaniu tekstu biblijnego katechista powinien posługiwać się tekstem ogólnie przyjętym przez główne wydania katolickie: Biblia Tysiąclecia (Biblia Jerozolimską)⁸⁸, Biblia Paulistów⁸⁹, Biblia Poznańska⁹⁰. W dalszej pracy z dorosłymi katechista może posłużyć się innymi wersjami: tłumaczeniami autorskimi (Biblia Pierwotnego Kościoła⁹¹, Biblia Biskupa Romaniuka⁹²), przekładem ekumenicznym⁹³, może też korzystać z wydań interlinearnych⁹⁴. Dopuszczenie różnorodności tłumaczeń nie tylko nie zaszkodzi przekazowi treści biblijnej, ale uwrażliwi na problem oryginału i tłumaczenia oraz zapobiegnie fundamentalistycznemu podejściu do Pisma Świętego⁹⁵.

⁸⁷ Za korzystaniem z Biblii Tysiąclecia na katechezie przemawia fakt, iż jej teksty stosowane są w publicznej liturgii Kościoła (Lekcjonarzu mszalnym i Liturgii godzin).

⁸⁸ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tynieckich – „Biblia Tysiąclecia”*, wyd. V, Poznań 2000; *Biblia Jerozolimską*, Poznań 2006.

⁸⁹ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem. Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła*, Częstochowa 2008.

⁹⁰ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych ze wstępami i komentarzami. Opracował zespół pod red. M. Petera (Stary Testament), M. Wolniewicza (Nowy Testament)*, t. 1-4, Poznań 1991-1994.

⁹¹ *Biblia pierwszego Kościoła. Przełożył oraz przypisami opatrzył R. Popowski*, Warszawa 2016.

⁹² *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, „Biblia warszawsko-praska”*, w przekładzie z języków oryginalnych oprac. K. Romaniuk, Warszawa 1997.

⁹³ *Biblia Ekumeniczna to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu z księgami deuterokanonicznymi: przekład ekumeniczny z języków oryginalnych; tłumacze ksiąg M. Ambroży (i 31 pozostałych); red. nauk. wyd. jednotomowego J. Betlejko; red. nauk. K. Bardski, J. Betlejko, G. Bobryk, W. Jonczyk, M. Kiedzik, A. Kondracki, J. Kręciło, A. Kuśmirek, K. Mielcarek, K. Wojciechowska*, Warszawa 2018.

⁹⁴ *Hebrajsko-polski Stary Testament. Pięcioksiąg. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją oraz indeksem rdzeni*, Opracowanie i wstęp A. Kuśmirek, Warszawa 2003; *Hebrajsko-polski Stary Testament. Prorocy. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją i indeksem słów hebrajskich*, Opracowanie i wstęp A. Kuśmirek, Warszawa 2008; *Hebrajsko-polski Stary Testament. Pisma. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją i indeksem słów hebrajskich i aramejskich*, Opracowanie i wstęp A. Kuśmirek, Warszawa 2009; *Grecko-polski Stary Testament. Księgi greckie. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi i indeksem form podstawowych*, przekł. M. Wojciechowski, Warszawa 2008; *Grecko-polski Nowy Testament wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi*, tłum. R. Popowski, M. Wojciechowski, Warszawa 1994.

⁹⁵ Na temat niewłaściwych sposobów odczytywania Pisma Świętego, zob. B. Stypułkowska, *Biblijna formacja katechetów*, dz. cyt., s. 306-309.

Bibliografia

- Benedykt XVI, Posynodalna adhortacja apostolska o słowie Bożym w życiu i misji Kościoła *Verbum Domini* (30.09.2010).
- Bereźnicki F., *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Kraków 2004.
- Biblia Ekumeniczna to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu z księgami deuterokanonicznymi: przekład ekumeniczny z języków oryginalnych; tłumacze ksiąg M. Ambroży (i 31 pozostałych); red. nauk. wyd. jednotomowego J. Betlejko; red. nauk. K. Bardski, J. Betlejko, G. Bobryk, W. Jonczyk, M. Kiedzik, A. Kondracki, J. Kręciło, A. Kuśmirek, K. Mielcarek, K. Wojciechowska, Warszawa 2018.*
- Biblia pierwszego Kościoła. Przełożył oraz przypisami opatrzył R. Popowski, Warszawa 2016.*
- Blachnicki F., *Kerygmaticzna odnowa katechezy (zorientowanie w problematyce)*, Warszawa 2005.
- Bober A., *Antologia patrystyczna*, Kraków 1965.
- Boczukowa B., *Jak kształcić dorosłych – refleksje andragoga*, Toruń 2010.
- Charytański J., *Elementy treściowe programu katechizacji dla dzieci i młodzieży szkół podstawowych*, „Collectanea Theologia” 42 (1972) nr 3, s. 75-87.
- Czarkowski J.J., *E-learning dla dorosłych*, Warszawa 2012.
- Daniel-Rops H., *Życie codzienne w Palestynie w czasach Chrystusa*, przekł. J. Lasocka, Warszawa 1994.
- Długosz A., Stypułkowska B., *Wprowadzenie do dydaktyki biblijnej*, Kraków 2000 (wydanie w języku rosyjskim: Sankt-Petersburg 2006).
- Dyk S., *Co głosić, aby wierzyli? Studium homiletyczne Lekcjonarza mszalnego*, Lublin 2013.
- Evdokimov P., *Prawosławie*, Warszawa 1986.
- Florenski P., *Ikonostas i inne szkice*, Warszawa 1984.
- Franciszek, Adhortacja apostolska o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie *Evangelium gaudium* (24.11.2013).
- Grecko-polski Nowy Testament wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi*, tłum. R. Popowski, M. Wojciechowski, Warszawa 1994.
- Grecko-polski Stary Testament. Księgi greckie. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi i indeksem form podstawowych*, przekł. M. Wojciechowski, Warszawa 2008.
- Grzybek S., *Pismo Święte historią zbawienia*, [w]: *Idee przewodnie soborowej konstytucji o Bożym Objawieniu*, pr. zbior., Kraków 1968, s. 115-116.
- Hebrajsko-polski Stary Testament. Pięcioksiąg. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją oraz indeksem rdzeni*, Opracowanie i wstęp A. Kuśmirek, Warszawa 2003.

- Hebrajsko-polski Stary Testament. Pisma. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją i indeksem słów hebrajskich i aramejskich*, Opracowanie i wstęp A. Kuśmirek, Warszawa 2009.
- Hebrajsko-polski Stary Testament. Prorocy. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją i indeksem słów hebrajskich*, Opracowanie i wstęp A. Kuśmirek, Warszawa 2008.
- Jankowski A., *Kerygmat w Kościele apostołskim. Nowotestamentowa teologia głoszenia słowa Bożego*, Częstochowa 1989.
- Kamiński R., *Biblia w życiu parafii i małych wspólnot religijnych*, w: *Biblia w nauce chrześcijańskiej*, red. J. Kudasiewicz, Lublin 1991, s. 139-168.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2002.
- Kerygmat*, w: *Encyklopedia biblijna*, red. naukowa P.J. Achtemeier, Warszawa 1999, s. 518.
- Kerygmat*, w: K. Rahner, H. Vorgrimler, *Mały słownik teologiczny*, tłum. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Warszawa 1987, k. 175.
- Klich A.E., *Pismo Święte w polskiej katechezie posoborowej. Studium egzegetyczno-katechetyczne*, Kraków 2005.
- Kochel J., Marek Z., *Pedagogia biblijna w katechezie*, Kraków 2012.
- Koehler L., Baumgartner W., Stamm J.J., *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, red. nauk. wyd. polskiego P. Dec, t. 1-2, Warszawa 2013.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium homiletyczne*, Poznań 2015.
- Kudasiewicz J., *Biblia, historia, nauka. Rozważania i dyskusje biblijne*, Kraków 1987.
- Kudasiewicz J., *Jedność dwu Testamentów jako zasada wyjaśniająca misterium Chrystusa w Kościele pierwotnym*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 24 (1971) nr 2-3, s. 95-109.
- Kudasiewicz J., *Proforystyka pastoralna. Pismo Św. jako księga Ludu Bożego*, [w]: *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, red. J. Szłaga, Poznań-Warszawa 1986, s. 221-275.
- Kudasiewicz J., Szłaga J., *Akomodacja biblijna*, [w]: *Encyklopedia Katolicka*, tom 1, Lublin 1985, s. 242-245.
- Langkammer H., *Historia interpretacji Nowego Testamentu*, [w]: *Metodologia Nowego Testamentu*, red. tenże, Pelplin 1994, s. 9-32.
- Liturgia godzin. Codzienna modlitwa ludu Bożego. Tom 4: Okres zwykły. Tygodnie XVIII-XXXIV*, Poznań 1988.

- Loska T., *Heurystyka integralna. Próba syntezy zasad rozumienia i wyjaśniania Pisma Świętego w Kościele. Studium z zakresu heurystyki i duchowości biblijnej*, Kraków 1995.
- Łukaszuk T., *Obraz święty – ikona w życiu, wierze i w teologii Kościoła. Zarys teologii świętego obrazu*, Częstochowa 1993.
- Majerska J., *Samokształcenie kierowane w procesie nauczania historii*, Bydgoszcz 1981.
- Majewski M., *Spotkania katechezy z teologią*, Kraków 1995.
- Majewski M., *Teologia katechezy*, Wrocław 1989.
- Marek Z., *Biblia w katechetycznej postudze Kościoła*, Kraków 1998.
- Mąkosza P., *Katecheza młodzieży gimnazjalnej w Polsce. Stan aktualny i perspektywy rozwoju*, Lublin 2009, s. 455-461.
- Mąkosza P., *Teologia narratywna jako inspiracja dla współczesnej katechezy biblijnej*, [w]: *Obecność Biblii w katechezie*, red. H. Słowińska, Lublin 2008, s. 225-236.
- Młyńska E., *Biblijna katecheza dorosłych oparta na doświadczeniu*, w: *Katechetyk i wychowawca. Księga Jubileuszowa dedykowana ks. prof. Kazimierzowi Miaszkowi SDB*, red. D. Kurzydło, Warszawa 2019, s. 127-140.
- Nadolski B., *Biblia w duszpasterstwie. III. W liturgii*, [w]: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1985, k. 421.
- Odkrywać źródła wiary w Biblii. Wskazania do katechezy dorosłych*, Kielce 2023.
- Odwrotny indeks Stronga z alfabetyczną listą polskich haseł do słowników Stronga: grecko-polskiego, hebrajsko-polskiego i aramejsko-polskiego*, Warszawa 2018.
- Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996.
- Paciorek A., *Kerygmat*, w: *Katolicki Uniwersytet Lubelski, Encyklopedia katolicka*, tom 8, Lublin 2000, k. 1361.
- Papieska Komisja Biblijna, *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*, w: *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z komentarzem biblistów polskich*, przekład i redakcja R. Rubinkiewicz, Warszawa 1999, s. 24-100.
- Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, tłum. R. Rubinkiewicz, Kielce 2002.
- Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, tłum. A. Soroka-Kulma, Kielce 2020.
- Pieszczoch Sz., *Patrologia*, t. 2: *Ojcowie mówią*, Gniezno 1994.
- Pikor W., *Narracyjny model katechezy biblijnej. Cz. 1: Kontekst biblijno-katechetyczny*, „Katecheta” 55 (2011) z. 2, s. 9-17.
- Pikor W., *Narracyjny model katechezy biblijnej. Cz. 2: Założenia metodologiczne*, „Katecheta” 55 (2011) z. 3, s. 3-11.

- Pikor W., *Narracyjny model katechezy biblijnej. Cz. 3: Perspektywy rozwoju*, „Katecheta” 55 (2011) z. 4, s. 4-12.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńceckich – „Biblia Tysiąclecia”, wyd. V, Poznań 2000; Biblia Jerozolimka, Poznań 2006.*
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych ze wstępami i komentarzami. Opracował zespół pod red. M. Petera (Stary Testament), M. Wolniewicza (Nowy Testament), t. 1-4, Poznań 1991-1994.*
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, „Biblia warszawsko-praska”, w przekładzie z języków oryginalnych oprac. K. Romaniuk, Warszawa 1997.*
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem. Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła, Częstochowa 2008.*
- Popowski R., *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu, wydanie z pełną lokalizacją greckich haseł, kluczem polsko-greckim oraz indeksem form czasownikowych*, Warszawa 1995.
- Potyrała L., *Ikona. Katechetyczna funkcja ikony*, Kraków 1998.
- Rogowski C., *Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II*, Lublin 1997.
- Rosik M., *Judaizm u początków ery chrześcijańskiej*, Wrocław 2003.
- Sender E., *L'icône image de l'invisible. Eléments de théologie, esthétique et technique*, Paris 1981.
- Sobór Watykański II, Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*.
- Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum*.
- Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii *Sacrosanctum Concilium*.
- Squire A., *Pytając Ojców*, Warszawa 1981.
- Stary Testament. Historia zbawienia*, Paris 1983.
- Strong J., *Grecko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów greckich i kodami Popowskiego*, Warszawa 2015.
- Strong J., *Hebrajsko-polski i aramejsko-polski słownik Stronga z lokalizacją słów hebrajskich i aramejskich oraz kodami Baumgartnera*, Warszawa 2017.
- Stypułkowska B., *Biblijna formacja katechetów*, Częstochowa 2015.
- Stypułkowska B., *Głoszenie kerygmatu jako wyznacznik katechezy biblijnej z zastosowaniem różnych struktur lekcji szkolnych*, „Sosnowieckie Studia Teologiczne” 13 (2016-2017), s. 335-349.
- Stypułkowska B., *Ikona Bożego Narodzenia w katechezie biblijnej*, [w]: *Służyć (z) miłością. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Biskupowi dr. hab. Antoniemu Długoszowi w dwudziestą piątą rocznicę sakry biskupiej*, red. A. Walulik, R. Ceglarek, Z. Marek, N.G. Pikuła, Częstochowa 2019, s. 317-332.
- Stypułkowska B., *Ikona Chrztu Pańskiego w katechezie biblijnej*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 26 (2018) nr 2, s. 115-131.

- Stypułkowska B., *Katechezy środowce Benedykta XVI o Świętym Pawle dotyczące jego życia i działalności w ujęciu szkolnej katechezy biblijnej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 39 (2011), s. 203-211.
- Stypułkowska B., *Mapa historyczna i fizyczna w katechezie biblijnej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 37 (2009), s. 159-166.
- Stypułkowska B., *Nauczanie Jana Pawła II w katechezie biblijnej*, „Polonia Sacra” R VII (XXV) nr 13/57 (2003), s. 299-310.
- Stypułkowska B., *Perykopa o Przemienieniu Pańskim w katechezie biblijnej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 34 (2006), s. 163-190.
- Stypułkowska B., *Praca z kilkoma tekstami biblijnymi na katechezie*, w: *Catechesis, familia, parochia et schola. Opuscula Ioanni Szpet septuagenario dedicata*, red. M. Gogolin, Poznań 2020, s. 97-110.
- Stypułkowska B., *Rola komentatora liturgicznego w ramach posługi słowa i jego formacja biblijna*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 73 (2020) nr 4, s. 307-320.
- Stypułkowska B., *Teoretyczne i praktyczne założenia przygotowania katechetów do poprawnej interpretacji tekstów biblijnych z uwzględnieniem form samokształcenia kierowanego*, Kraków 1999.
- Stypułkowska B., *Treści dotyczące narodu żydowskiego i jego Świętych Pism w zastosowaniu katechetycznym*, „Veritati et Caritati” (2014) nr 2, s. 229-248.
- Stypułkowska B., *Wschodni Ojcowie Kościoła w katechezie biblijnej. Św. Atanazy Aleksandryjski*, „Veritati et Caritati” (2017) nr 8, s. 337-373.
- Stypułkowska B., *Wschodni Ojcowie Kościoła w katechezie biblijnej. Św. Grzegorz z Nazjanzu*, „Veritati et Caritati” (2017) nr 9, s. 459-496.
- Stypułkowska B., *Wschodni Ojcowie Kościoła w katechezie biblijnej. Św. Bazyle Wielki*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 45 (2017), s. 135-158.
- Stypułkowska B., *Wschodni Ojcowie Kościoła w katechezie biblijnej. Św. Jan Chryzostom*, „Veritati et Caritati” (2018) nr 10, s. 419-447.
- Stypułkowska B., *Zachodni Ojcowie Kościoła w katechezie biblijnej. Św. Ambroży*, „Resovia Sacra. Studia teologiczno-filozoficzne diecezji rzeszowskiej” 27 (2020), s. 209-237.
- Stypułkowska B., *Zachodni Ojcowie Kościoła w katechezie biblijnej. Św. Grzegorz Wielki*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 49 (2022), s. 127-138.
- Szłaga J., *Hermeneutyka biblijna*, w: *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, red. tenże, Poznań-Warszawa 1986, s. 184-220.
- Tomaszewska A., *Ikona w katechezie*, Częstochowa 2003, mps (Biblioteka Wyższego Międzydiecezjalnego Seminarium Duchownego w Częstochowie).
- Tronina A., *Jozue-Jezus. Biblijna typologia Zbawiciela*, „Verbum vitae” 1 (2002), s. 41-56.
- Tyrrell Hanson A., *Typologia*, w: *Słownik wiedzy biblijnej*, red. nauk. B.M. Metzger, M.D. Coogan, konsultacja wyd. polskiego W. Chrostowski, Warszawa 1996, s. 780-781.

Uspienski L., *Teologia Ikony*, Poznań 1993.

Verbraken P.P., Starowieyski M., *Ojcowie Kościoła. Panorama patrystyczna*, Warszawa 1991.

Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego, Poznań 1986.

Zielecki A., *Atlasy historyczne*, [w]: *Współczesna dydaktyka historii. Zarys encyklopedyczny*, red. J. Maternicki, Warszawa 2004, s. 14-15.

Zielecki A., *Mapa w nauczaniu historii*, Warszawa 1984.

Zielecki A., *Środki dydaktyczne w nauczaniu i uczeniu się historii*, Rzeszów 1978.